

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse (Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise menetluse loomine) eelnõu seletuskiri

1. SISSEJUHATUS

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõu sisaldab sätteid vahekohtumenetluse regulatsiooni muutmise kohta. Peamise muudatusena ühtlustatakse Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise nõudeid ning luuakse kohustus, mille kohaselt tuleb kõigi Eestis tegutsevate vahekohtute otsused täidetavaks tunnistada, v.a Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu menetluses tehtud otsused. Vahekohtumenetluse regulatsiooni muutmise raames muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustikku (edaspidi ka TsMS), täitemenetluse seadustikku (edaspidi ka TMS), riigilõivuseadust (edaspidi ka RLS), tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seadust (edaspidi ka TsMSRS), notariaadiseadust (edaspidi ka NoTS) ning väärtpaberituru seadust (edaspidi ka VPTS).

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu ja seletuskirja on koostanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna eraõiguse talituse juhataja Indrek Niklus (indrek.niklus@just.ee, 620 8210, eraõiguse talituse nõunik Stella Johanson (stella.johanson@just.ee, 620 8240) ja tolleaegne eraõiguse talituse nõunik Triin Lepp. Eelnõu seadusena rakendamise seadustiku riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevuste, eeldatavate kulude ja tulude osa on koostanud Justiitsministeeriumi justiitshalduspoliitika osakonna tolleaegne kohtute talituse nõunik Maret Saanküll (maret.saankyll@just.ee; 680 3125). Eelnõu koostamisse andis olulise panuse Advokaadibüroo LEADELL Pilv partner vandeadvokaat Pirkka-Marja Põldvere. Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu menetluses tehtud otsuste tunnustamist ja täitmist puudutava sätte väljatöötamisel on tehtud koostööd Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu nõukogu esimehe Asko Pohlaga. Eelnõu seletuskirja mõjude analüüsi osa on koostanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse nõunik Joel Kook (joel.kook@just.ee, 620 8248). Eelnõu on keeleliselt toimetanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetaja Mari Koik (mari.koik@just.ee, 620 8270).

1.3. Märkused

Eelnõu ei ole seotud muude menetluses olevate eelnõudega.

Vahekohtute loomise selgete kriteeriumide kehtestamise vajadus, mis tagab vahekohtute erapooletuse ning kohe sundtäidetavate lahendite kvaliteedi, on välja toodud eelmise valitsuse tegevusprogrammi¹ osa „Ettevõtlus, innovatsioon, transport“ punkti 1 alusel koostatud ja Vabariigi Valitsuse poolt 29.01.2015. a heaks kiidetud tegevuskava ettevõtlusalase õiguskeskkonna rahvusvahelise konkurentsivõime parandamiseks „Ettevõtja õigus 2“ punktis 11 ja konkurentsivõimelisema ärikeskkonna raportis ettevõtlusalase õiguskeskkonna rahvusvahelise konkurentsivõime parendamiseks tehtud ettepanekute kohta juhtgrupi õiguskeskkonda puudutava ettepanekuna nr 19.

Eelnõuga muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustiku redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 04.07.2017, 31, riigilõivuseaduse redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 09.03.2018, 17,

¹ https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/kevadkoalitsiooni_tegevuskava.pdf

täitemenetluse seadustiku redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 30.12.2017, 21, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seaduse redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2017, 63, notariaadiseaduse redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 09.05.2017, 24 ning väärtpaberituru seaduse redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 30.12.2017, 43.

Eelnõu vastuvõtmiseks on vajalik Riigikogu koosseisu poolthääle enamus, sest muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustikku (Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 104 lõike 2 p 14).

Eelnõu esitatakse teistkordsele kooskõlastusele põhjusel, et eelnõusse lisatakse uus säte, millega nähakse ette erand Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu menetluses tehtud otsuste tunnustamisele ja täitmisele. Eelnõusse lisatakse ka teine uus säte, millega antakse Notarite Koja vahekohtule õigus lahendada eluruumi üürivaidlusi ning säte, mille kohaselt ei pea Notarite Koja vahekohtu menetluses tehtud otsuseid jätkuvalt täidetavaks tunnistama. Samuti muudetakse Eestis tehtud vahekohtu otsuste tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise asjade kohtualluvust – edaspidi lahendab neid kohtuasju Pärnu Maakohus.

2. SEADUSE EESMÄRK

2.1. Vahekohtumenetluse regulatsiooni muutmise eesmärk on saavutada olukord, kus seadusevastase ja pahatahtliku vahekohtu lahendi tegemise võimalus oleks minimaalne ning sellise lahendi täitmise takistamine ei sõltuks üksnes selle kostja aktiivsest õiguskaitsevahendite kasutamisest, kelle suhtes vahekohtu lahend tehti. Samuti on muudatuste eesmärk viia regulatsioon vastavusse Riigikohtu praktikaga.²

Vahekohtumenetluse üldregulatsioon sisaldub TsMS-s – kui seadusega või välislepingus ei ole ette nähtud teisiti, kohaldatakse vahekohtumenetlusele TsMS 14. osa. Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamisele ja täitmisele kohaldatakse välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise New Yorgi konventsiooni.³ Vahekohtu otsused sisalduvad täitedokumentide loetelus TMS-s. Tarbijatega sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepete puhul tuleb lisaks arvestada võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS) tüüptingimuste regulatsiooniga.

Kehtiva TsMS sõnastuse kohaselt on Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsused sundtäidetavad ilma, et need tuleks eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistada (TsMS § 753 lg 1 teine lause, TMS § 2 lg 1 p 6). Aktiivne roll õiguskaitsevahendite kasutamisel on kostjal, kelle suhtes lahend tehti. Lisaks ei ole Eestis sarnaselt muude UNCITRAL-i mudelseaduse riikidega sätestatud alaliselt tegutsevale vahekohtule avalik-õiguslikke tingimusi, sh tingimusi alaliselt tegutseva vahekohtu asutamise või alaliselt tegutseva vahekohtu üle järelevalve teostamise üle. Eestis ei ole alaliselt tegutsevate vahekohtute asutamine ja tegevus riiklikult piiritletud ega kontrollitav. Samuti ei ole kehtestatud alaliste vahekohtute legaaldefinitsiooni.

Kuivõrd alaliselt tegutsevate vahekohtute otsused on kehtiva regulatsiooni kohaselt sundtäidetavad ilma, et need tuleks eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistada,⁴ ja arvestades, et alaliselt tegutsevatele vahekohtutele administratiivseid piiranguid ei ole seatud, sai Eestis toimida nn *pocket arbitration* – vahekohtud ei pruukinud olla pooltest sõltumatud, formaalsete täitemenetluse alustamise tingimuste täitmisel oli sundtäitmist võimalik alustada ka pahatahtliku vahekohtu otsuse alusel – nt vahekohtumenetlus, mille tulemusena otsus tehti, viidi läbi kostjat kaasamata, vahekohtumenetluse kokkulepe ei olnud kehtiv, vahekohus lahendas küsimuse, mida ei oleks tohtinud vahekohtus

² RKTko, 20.04.2016. a, nr 3-2-1-142-15. Seda lahendit käsitletakse lk 6-7.

³ Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon. RT II 1993, 21, 51. Mitteametlik tõlge on kättesaadav Riigi Teataja lehel: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13142474>.

⁴ Siin käsitletakse olukorda enne RKTko, 20.04.2016. a, nr 3-2-1-142-15. Seda Riigikohtu lahendit käsitletakse lk 6-7.

lahendada (vaidluse eseme mitteambitreeritavus), või vahekohtu otsus ei olnud kooskõlas avaliku korraga. Võis juhtuda, et kostja sai vahekohtumenetlusest teada alles pärast otsuse tegemist või täitemenetluses.⁵

Senises õiguslikus olukorras ei olnud õiguskaitsevahendid – võimalus kaevata vahekohtu otsuse peale TsMS § 751 lg-s 1 loetletud alustel ringkonnakohtule või VÕS § 42 lg 3 kaudu vahekohtumenetluse kokkuleppe või vahekohtu reglemendis sisalduva reegli kui tarbija suhtes kahjuliku tüüptingimuse tühisusele tuginemine – piisavalt otstarbekad ja tõhusad abinõud.

Avalikkuse teavitamise kaudu oleks olnud küll võimalik parandada isikute teadlikkust õiguskaitsevahenditest ja nende kasutamise võimalustest, kuid see ei oleks täitnud lõppkokkuvõttes eesmärki – minimeerida seadusevastase ja pahatahtliku vahekohtu lahendi tegemise võimalus või luua olukord, kus sellise lahendi täitmise takistamine ei oleks sõltunud üksnes kostja aktiivsusest – kuivõrd õigusraamistik ei võimaldanud tekkinud probleeme ületada. Seega asuti seisukohale, et tuleb teha muudatused õigussüsteemis.

05.10.2015. a saatis justiitsminister huvirühmadele tutvumiseks ja arvamuse avaldamiseks **vahekohtumenetlust puudutavate seaduste muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsuse** (edaspidi VTK).⁶

VTK-s pakuti kerkinud probleemide lahendamiseks välja kaks põhimõtteliselt erinevat varianti olemasoleva regulatsiooni muutmiseks:

Variant 1

- Säilitatakse senine regulatsioon, mille kohaselt ei ole alaliselt tegutsevate vahekohtute moodustamisele ja tegevusele (sh nende reglementidele) avalik-õiguslikke tingimusi sätestatud.
- Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu menetluses tehtud otsuse sundtäitmiseks tuleb otsus kohtu poolt tunnustada ja täidetavaks tunnistada.
- Sätestatakse piirang, et enne vaidluse tekkimist sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepped ei ole tarbijale siduvad.
- Kehtestatakse kohustus, mille kohaselt tuleb selgitada enne vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimist tarbijale kirjalikult kohtu- ja vahekohtumenetluse olulisi õiguslikke erisusi.
- Kohustatakse sätestama tarbija ja ettevõtja vahelistesse vahekohtumenetluse kokkulepetesse vahekohtumenetluse koht selliselt, et vahekohus võib üksikuid toiminguid teises kohas teha üksnes tarbija nõusolekul või märkimisväärsete takistuste esinemise korral.
- Kehtestatakse piirang, mille kohaselt juhul, kui tarbija elukoht või töökoht ei olnud vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimise ajal või menetluse alustamise ajal vahekohtumenetluse kohas, on kokkulepe kehtiv vaid juhul, kui tarbija sellele tugineb.

⁵ Perioodil 12.03.2014–31.03.2015 Tallinna Ringkonnakohtus vaidlustatud vahekohtute otsuseid läbi vaadates ei jätnud ringkonnakohus ühelgi korral otsust muutmata:

- kaheksas tsiviilasjas avaldus rahuldati ja vahekohtu otsus tühistati;
- neljas tsiviilasjas jäeti avaldus menetlusse võtmata TsMS § 644 lg-te 1 ja 3 ning § 638 lg 4 alusel, s.o põhjusel, et avaldajad ei maksnud ära määratud tähtajal puuduolevat riigilõivu;
- kahes tsiviilasjas menetlus lõpetati seoses kompromissi kinnitamisega;
- ühes tsiviilasjas menetlus lõpetati seoses avaldusest loobumisega – TsMS § 429 lg 1 alusel.

Vahekohtute otsused tühistati nt järgmistel alustel:

- vaidlust ei võinud Eesti õiguse kohaselt lahendada vahekohtus;
- vahekohtumenetluse kokkuleppe olemasolu ei olnud tõendatud;
- rikutud oli tarbijaga vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimise korda;
- poolele ei olnud nõuetekohaselt teatatud vahekohtu menetlusest – avaldajad said vahekohtumenetlusest teada alles täitemenetluses kohtutäiturilt. – Mare Merimaa. Vahekohtumenetluse lahendite analüüs Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud vahekohtu otsuste tühistamiseks esitatud avalduste kohta, lk 1.

⁶ Kättesaadav eelnõude infosüsteemis: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/04ab2ea9-167d-4df7-a945-7bad995d0dd1>.

- Kehtestatakse alalistele vahekohtutele asja materjalide säilitamise kohustus.

Variant 2

- Kehtestatakse alalise vahekohtu asutamise piirangud selliselt, et sätestatakse võimalus asutada alaliselt tegutsev vahekohus ainult seaduse alusel või mittetulundusühingu õiguslikus vormis või mittetulundusühingu poolt, kusjuures mittetulundusühingu asutajaks või liikmeks tohib olla ainult juriidilisest isikust ettevõtjate üleriigiline ühendus, kellel on vähemalt 50 liiget. Alaliselt tegutseva vahekohtu reglement peab vastama seadusele ja headele kommetele.
- Antakse Justiitsministeeriumile õigus hinnata sisuliselt ettevõtjate üleriigilise ühenduse nõude täitmist ja vajaduse korral mitte lülitada alalist vahekohut vastavasse nimekirja.

Variant 1 lähtus ideest, et Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu⁷ lahendi täitmise eelduseks on selle täidetavaks tunnistamine, UNCITRALi mudelseadusest ja Euroopa Kohtu praktikast⁸ – paketi olid esitatud osaliselt tolaeagse Advokaadibüroo Aivar Pilv vandeadvokaat Pirkka-Marja Põldvere analüüsis⁹ esitatud ettepanekud ja osaliselt Tallinna Ringkonnakohtu analüütiku Mare Merimaa ettepanekud.¹⁰

Variant 2 lähtus Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute moodustamisele ja tegevusele avalik-õiguslike piirangute kehtestamise ideest – paketi olid esitatud Tartu Ülikooli tudengi Oliver Orumetsa uurimistöös¹¹ ja Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu poolt Justiitsministeeriumile esitatud ettepanekud, samuti osaliselt Tallinna Ringkonnakohtu analüütiku Mare Merimaa ettepanekud.

VTK kohta esitasid tagasiside Eesti Kindlustusseltside Liit, Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohus, Eesti Advokatuuri juhatus, E-vahekohus ja isePankuri vahekohus, Kohtutäiturite ja Panktorihaldurite Koda, Tartu Maakohus, Tartu Ülikool, Notarite Koda, Alaline Rahvusvaheline ja Sõltumatu Vahekohus, Advokaadibüroo Raidla Ellex vandeadvokaat ja partner Toomas Vaher, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Riigikohus, Siseministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, VTK ettevalmistamiseks analüüsi koostanud tolaeagse Advokaadibüroo Aivar Pilv vandeadvokaat ja partner Pirkka-Marja Põldvere ning Tartu Ülikooli doktorant ja advokaadibüroo Vojčik and Partners Collegium (SK) välisnõunik Pille Talpsepp.

Tagasiside VTK kohta oli järgmine:

- Eesti Kindlustusseltside Liit eelistas varianti 2, millele lisanduksid variandi 1 juures pakutud meetmed – enne vaidluse tekkimist sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepped ei ole tarbijale siduvad; selgitada enne vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimist tarbijale kirjalikult vahekohtumenetluse ja riikliku kohtumenetluse olulisi õiguslikke erisusi. Vähemalt 50 liikme nõue ei ole põhjendatud – nt kindlustusandjaid on Eestis kokku 16. Praegu on sektoril toimiv

⁷ VTK koostajad lähtusid vahekohtute liigitamisel sellest, et need vahekohtud, mis ei ole moodustatud konkreetse vaidluse lahendamiseks, st *ad hoc* vahekohtud, olid Eestis alaliselt tegutsevad vahekohtud, sh TsMS-i ja TMS-i vahekohtu otsuse täidetavuse tingimuste mõttes, kuivõrd seadustes ei olnud sätestatud muid kriteeriume nn alaliselt tegutsevate vahekohtute moodustamisele ja tegevusele. Taolisest liigitusest lähtus ka õiguskirjandus ja tolaeagne kohtupraktika.

⁸ Kohtuasjas *Asturcom Telecommunications SL v Christina Rodriguez Nogueira* (C-40/08; 06.10.2009) leidis Euroopa Kohus, et Nõukogu 05.04.1993 direktiivi 93/13/EEC ebaõiglaste tingimuste kohta tarbijalepingutes tuleb tõlgendada selliselt, et jõustunud vahekohtu otsuse täitmise üle otsustav riiklik kohus peab omal algatusel kontrollima, kas ettevõtja ja tarbija vahel sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepe on tarbija suhtes ebaõiglane, ka juhul, kui tarbija ei osalenud vahekohtumenetluses, ei vaidlustanud vahekohtumenetluse kokkulepet ega esitanud vahekohtu otsuse tühistamisavaldust. Riiklik kohus peab tagama vastavad siseriiklikud tagajärjed, täitmaks eesmärki, et tarbija suhtes ebaõiglane vahekohtumenetluse kokkulepe ei oleks tarbijale siduv. Kuna tarbijate kaitsmine direktiivi 93/13/EEC ulatuses on avalikes huvides, tuleb ka direktiivi art 6 tõlgendada siseriikliku avaliku korra osana.

⁹ Pirkka-Marja Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs. Kättesaadav Justiitsministeeriumi kodulehel: <https://www.just.ee/et/uudised-pressiinfo/uuringud>.

¹⁰ Mare Merimaa. Vahekohtumenetluse lahendite analüüs Tallinna Ringkonnakohtu menetluses olnud vahekohtu otsuste tühistamiseks esitatud avalduste kohta.

¹¹ Oliver Orumets. Alaliselt tegutsevate vahekohtute tegevuse õiguslik regulatsioon Euroopa Liidu riikides. Ettepanekud Eesti osas. Tartu Ülikool. Õigusteaduskond. Tallinn, 2015, lk 19.

vahekohus ja sektori ebavõrdne kohtlemine ei ole põhjendatud. EKL on vastu otsuste täidetavaks tunnistamisele.

- Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohus toetas varianti 2 ja oli vastu variandile 1 ning otsuste täidetavaks tunnistamisele. Lisaks tegi ETKK arbitraažikohus ettepaneku muuta riigilõivuseadust ja sätestada vahekohtu otsuse tühistamise avalduse läbivaatamise lõivuna 50 eurot sarnaselt määruskaebuselt tasumisele kuuluva lõivuga ja erinevalt kehtivast lõivu suuruselt, mis on sama, nagu tuleks tasuda hagi esitamisel kohtusse. Kohus tühistab otsuse TsMS § 751 lõikes 1 sätestatud formaalsetel alustel. Tegemist ei ole sisulise õigusemõistmisega, nagu tavapärasel apellatsioonimenetluses.
- Advokatuuri juhatus toetas varianti nr 1. Variandi 1 puhul ei toetatud ettepanekut kehtestada vahekohtute asja materjalide säilitamise kohustus – tunnustamist ja täitmist sooviva isiku kohustus on tõendada, et vahekohus teavitas võlgnikku menetlusest. Vajalikus ulatuses materjalide säilitamine peaks toimuma vahekohtute eneseregulatsiooni kaudu. Advokatuuri juhatus oli jõuliselt vastu variandile 2 - avalik-õiguslike piirangute seadmine vahekohtutele on põhjendamatult. Eesti on UNCITRALi mudelseaduse riik, mis loob rahvusvahelise kuvandi teatud põhimõtete järgimisest ja kvaliteedi tagamisest. Mudelseaduse riigid ei ole üldjuhul avalik-õiguslike piiranguid kehtestanud. Õigustmõistva jõu allutamine täitevõimule oleks meelevaldne.
- E-vahekohus ja isePankuri vahekohus leidsid, et õigusloomeline sekkumine peaks olema võimalikult vähe invasiivne ja lepinguvabadust võimalikult vähe piirav. Ühe võimalusena nähakse reglementidele teatud nõuete kehtestamist ja alalistes vahekohtutes tegutsevatele vahekohtunikele kvalifikatsiooninõuete kehtestamist.
- Kohtutäiturite ja Panktori haldurite Koja hinnangul oleks vaja kehtestada alaliste vahekohtute asutamisele avalik-õiguslikud piirangud ja järelevalve nende tegevuse üle (toetas varianti 2).
- Tartu Maakohus toetas varianti 1 ja oli vastu variandile 2, leides, et avalik-õiguslike piirangute seadmine vahekohtutele ei ole mõistlik.
- Tartu Ülikool toetas esmajoones varianti 2, kuid nägi ka võimalust variante kombineerida.
- Notarite Koda toetas varianti 1.
- Alaline Rahvusvaheline ja Sõltumatu Vahekohus eelistas varianti 1.
- Advokaadibüroo Raidla Ellex vandeadvokaat ja partner Toomas Vaher toetas variandi 1 kaht esimest punkti – säilitada senine regulatsioon, kus vahekohtutele ei ole sätestatud avalik-õiguslike piirangud, ja luua Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise regulatsioon. Kehtiv regulatsioon, kus Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsused on täidetavad ilma kohtuliku kontrollita, ei ole kooskõlas New Yorgi konventsiooniga. Vaher oli vastu variandile 2 ja rõhutas, et tuleks vältida Eesti-spetsiifiliste regulatsioonide väljatöötamist ja vastuolusid UNCITRALi mudelseadusega. Variandi 2 kohaselt on riiklik kontroll vahekohtute asutamise ja reglementide üle sobimatu ja muudab vahekohtu olemuse sisuliselt riiklikuks. Vahekohtumenetlus ei ole alternatiivne kohtusüsteem, vaid autonoomne poolte lepinguvabadusel põhinev vaidluste lahendamise võimalus. Variandi 2 rakendamine VTKs väljatoodud probleeme ei lahenda, kuna üksiklahendeid ei kontrollita.
- Eesti Kaubandus-Tööstuskoda toetas arbitraažikohtu nõukogu seisukohti ja varianti 2 ja oli vastu variandile 1. Põhjuseks märgiti, et variant 1 muudab vahekohtumenetluse vähem atraktiivseks, aeganõudvaks ja suurendab kohtute koormust.
- Riigikohus toetas esialgu varianti 2. Hiljem leiti, et mõlemad variandid on sobivad.
- Siseministeerium – teavitas, et kooskõlastab VTK märkusteta, ega esitanud eelistust.
- Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium – toetas varianti 1. Alaliselt tegutseva vahekohtu menetluses tehtud otsuste kohtu poolt tunnustamine ja täidetavaks tunnistamine tagab riikliku kontrolli vahekohtute tegevuse üle ja võimaldab arvesse võtta Euroopa Kohtu suuniseid. MKM oli vastu variandile 2 – riigipoolne kontroll vahekohtu asutamistingimuste täitmise üle ei ole piisav ega proportsionaalne meede, et tagada vastavalt Euroopa Kohtu suunisele tarbija õiguste adekvaatne kaitse enne lahendi täitmisele pööramist.
- VTK ettevalmistamiseks analüüsi koostanud tolaeagse Advokaadibüroo Aivar Pilv vandeadvokaat ja partner Pirkka-Marja Põldvere toetas täidetavaks tunnistamise menetluse loomist. Põldvere kritiseeris teravalt varianti 2. Haldusõiguslik kontroll ei võimalda VTK eesmärke saavutada ja kerkinud probleemid on võimalik lahendada üksnes iga üksiku juhtumi kohtuliku kontrolli – täidetavaks tunnistamise menetluse kaudu. Vahekohtumenetluse aluseks on poolte kokkulepe ja see on eelkõige äri vaidluste lahendamiseks. Riik ei peaks reguleerima tavapärast ärisuhet ja poolte kokkuleppeid. Lahendused peaksid olema sellised, kus tarbija õigused oleksid tagatud nimetatud arvesse võttes. Esialgu suurendaks täidetavaks tunnistamine ilmselt kohtute töökoormust, kuid kui kaob alaliselt tegutsevate vahekohtute

otsuste kohese täitmise võimalus, väheneb probleemsete otsuste hulk. Toimiku säilitamise kohustuse kehtestamist Põldvere ei poolda – kui vahekohtu lahendile tuginev pool ei suuda tõendada, et vastaspoole menetlusõigused on täidetud, ei saa kohus seda tõendatuks lugeda. Ettepanek lubada tegutseda alaliselt tegutsevaid vahekohtuid üksnes MTÜ vormis ei ole kooskõlas enamiku riikide vahekohtumenetluse praktikaga. Organisatsioonid on enamasti loodud tulu teenimiseks. Liikmete arvu 50 kehtestamine on põhjendamatu, eriti Eesti väiksuse kontekstis; edaspidi kasutatakse *ad hoc* kohtuid. Seaduse alusel alaliselt tegutseva vahekohtu asutamise võimalus kaotati 90-ndate alguses kui nõukogudeaegne rudiment, et Eesti regulatsioon ja praktika vastaks muu maailma tunnustatud praktikale. Kui vahekohtumenetlus on riigi kontrolli all, annab see maailmale signaali, et siia ei tasu vahekohtumenetlust pidama tulla.

- Tartu Ülikooli doktorant ning advokaadibüroo Vojčik and Partners Collegium (SK) välisnõunik Pille Talpsepp kritiseeris tugevalt varianti 2, pakutud valikutest toetas pigem varianti 1 ja täidetavaks tunnistamise menetlust ning esitas ettepaneku kehtestada vahekohtu lahendite otsuse avalikustamise nõue.

Seega jagunes VTK kohta esitatud seisukohtades toetus variantidele enam-vähem pooleks.

Eelnõu ettevalmistajad otsustasid liikuda edasi variandiga, mis näeb ette kohtuliku kontrolli iga Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu¹² lahendi täidetavuse eelduste üle, kuivõrd üksnes see variant võimaldanuks lahendada VTK-s välja toodud probleemid. Ka justiitsministri nõukoda toetas 15.12.2015. a toimunud kohtumisel varianti 1 ning Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise nõude sätestamist. VTK-s väljapakutud variandi 2 rakendamine probleeme ei lahendaks, kuna üksiklahendeid ei kontrollita. Variandist 1 otsustati jätta välja alalise vahekohtu materjalide säilitamise kohustus. Kerkinud probleemid on võimalik lahendada olemasolevate reeglitega – nt asjaolu, et vahekohtumenetluse kostja ei olnud vahekohtumenetlusesse kaasatud, kui negatiivset asjaolu ei ole võimalik tõendada kostjal endal. Kui isik soovib vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamist, on TsMS § 753 lg 2 ja § 751 lg 1 p 3 kohaselt tema kohustus tõendada, et vastaspool oli vahekohtumenetlusesse nõuetekohaselt kaasatud. Arvestades, et pooltel on lepinguvabadusest tulenevalt võimalik allutada oma vaidlus neile sobivale vahekohtule, tuleb vahekohtul tagada oma klientidele täidetavuse tingimustele vastav menetlus ning vajalike asjaolude tõendamine, vastasel korral ei oleks vastav vahekohus tulevikus vaba turu tingimustes tugevas positsioonis.

20.04.2016. a tegi Riigikohtu tsiviilkolleegium lahendi nr 3-2-1-142-15, milles Riigikohus märkis, et TMS § 2 lg 1 p 6 ja TsMS § 753 lg 1 esimese lause järgi on Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täitmise eelduseks üldjuhul nende eelnev tunnistamine ning täidetavaks tunnistamine. Kolleegium asus seisukohale, et üksnes nime järgi ei ole võimalik tuvastada, kas tegu on alalise vahekohtuga. Riigikohus märkis, et kuigi TMS § 2 lg 1 p 6 ja TsMS § 753 lg 1 teise lause järgi on alaliselt tegutseva vahekohtu lahend täidetav ilma selle tunnistamise ja täidetavaks tunnistamiseta, ei ole üheski seaduses kriteeriume, mis võimaldaksid tuvastada, kas vahekohus on TsMS § 753 lg 1 teise lause mõttes alaliselt tegutsev. Riigikohus asus seisukohale, et vahekohtu alalisuse kriteeriumide puudumise tõttu ei ole ka kohtutäituril võimalik otsustada selle üle, kas Eestis tehtud ja täitmiseks esitatud vahekohtu otsuse on teinud TsMS § 753 lg 1 teise lause mõttes Eestis alaliselt tegutsev vahekohus. Seetõttu ei saa kohtutäitur Riigikohtu hinnangul selliseid vahekohtu otsuseid käsitada täitedokumendina ja neid täitmiseks võtta. Küll aga saab kohtutäitur TsMS § 753 lg 1 esimese lause järgi täita vahekohtu otsuseid, mida kohus on tunnustanud ja täidetavaks tunnistanud. Lahendi p-s 16 järeldas Riigikohus, et kui kohtutäitur alustab täitemenetlust vahekohtu lahendi alusel, mida ei ole enne tunnustatud ega täidetavaks tunnistatud, on ta alustanud täitemenetlust ilma täitedokumendita. Riigikohus märkis, et isik, kes soovib vaidlustada seda, et kohtutäitur alustas täitemenetluse

¹² Vt allmärkust nr 7.

dokumendi alusel, mis ei ole täitedokument TMS § 2 järgi, peab esitama TMS § 217 järgi kaebuse kohtutäituri otsuse peale (RK nr 3-2-1-42-08, p 16; nr 3-2-1-1-14, p 18).¹³

Seega asus Riigikohus seisukohale, et kehtiva õigusraamistiku kohaselt ei saa kohtutäitur võtta täitmisele neid vahekohtu otsuseid, mis ei ole eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistatud, kuivõrd kohtutäituri ei ole võimalik otsustada, kas lahendi teinud vahekohus on Eestis alaliselt tegutsev vahekohus või mitte. Riigikohtu 20.04.2016. a lahendiga nr 3-2-1-142-15 muutus sisuliselt senine alama astme kohtupraktikas ja õiguskirjanduses väljakujunenud vahekohtu otsuste täidetavuse käsitus. Senine käsitus lähtus sellest, et Eestis, nagu ka üldjuhul muudes UNCITRAL-i mudelseaduse riikides, ei ole vahekohtutele, sh alaliselt tegutsevatele vahekohtutele, kehtestatud avalik-õiguslikke piiranguid – vahekohtud tegutsevad lepinguvabaduse põhimõttest lähtuvalt eraõiguslikul alusel ning lähtudes turutingimustest. Varasema käsitluse kohaselt laienes täidetavuse erisus (TsMS § 753 lg 1 teine lause, TMS § 2 lg 1 p 6) nende Eestis tegutsevate vahekohtute lahenditele, mis ei olnud moodustatud konkreetse vaidluse lahendamiseks (*ad hoc*). Riigikohus lahendas käsitletava lahendiga VTK-s kirjeldatud probleemi, mille kohaselt võimaldas TsMS § 753 lg 1 teine lause ja TMS § 2 lg 1 p 6 tegutseda nn *pocket arbitration*’il ning võimalik oli ka erapooliku vahekohtu ebaõiglase ja pahatahtliku otsuse täitmisele pööramine, ilma eelnevalt täidetavaks tunnistamise menetlust läbimata. Riigikohtu lahendi kohaselt saab olukorras, kus seaduses ei ole reguleeritud Eestis alaliselt tegutseva alalise vahekohtu kriteeriume, täitemenetluse alustada üksnes eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistatud vahekohtu lahendi alusel.

Eelnõuga viiakse kehtiv õigus Riigikohtu praktikaga vastavusse. Eelnõuga ei kehtestata Eestis tegutsevate vahekohtute asutamisele ja tegutsemisele kriteeriume ja avalik-õiguslikke piiranguid. Samuti ei kehtestata eelnõuga alaliselt tegutseva vahekohtu legaaldefiniitsiooni, vaid loobutakse alalise vahekohtu eristamisest seadustikus. Eelnõuga sätestatakse kõigi vahekohtu otsustele ühtne kohtu poolt täidetavaks tunnistamise nõue, v.a Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu otsustele.

3. EELNÕU SISU JA VÕRDLEV ANALÜÜS

Eelnõu koosneb seitsmest paragrahvist, millega muudetakse tsiviilkohtumenetluse seadustikku, riigilõivuseadust, täitemenetluse seadustikku, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seadust, notariaadiseadust, väärtpaberituru seadust ning sätestatakse eelnõu seadusena jõustumise aeg.

3.1. Vahekohtumenetluse regulatsiooni muutmine

3.1.1. Erinevalt kehtivast regulatsioonist seatakse Eestis tegutsevate vahekohtute üksiklahendite täidetavuse eelduste suhtes sisse kohtulik kontroll, võrdsustades seeläbi Eestis tegutsevate vahekohtute, *ad hoc* vahekohtute (konkreetses vaidluses lahendamiseks moodustatud vahekohtute) ja välisriigi vahekohtute otsuste täidetavuse tingimused Eestis. Selline lähenemine on kooskõlas ka välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise New Yorgi konventsiooni¹⁴ art-ga 3, mille kohaselt ei tohiks konventsiooniosalise riigi enda vahekohtu otsustel olla täidetavuse osas märkimisväärsed eeliseid muude konventsiooni kohaldamisalasse ja kohustuslikult konventsiooniosalises riigis täitmisele kuuluvate vahekohtu otsuste täidetavuse reeglite ees. Seega võib pigem asuda seisukohale, et kehtiva regulatsiooni, kus Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsused on täidetavad ilma kohtuliku kontrollita, kuid välisriigi vahekohtu otsused tuleb nende Eestis täitmiseks kohtu poolt täidetavaks tunnistada, kooskõla New Yorgi konventsiooniga on pigem kaheldav, kuivõrd

¹³ RKTko, 20.04.2016. a, 3-2-1-142-15, p-d 15, 16.

¹⁴ Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon. RT II 1993, 21, 51. Mitteametlik tõlge on kättesaadav Riigi Teataja lehel: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13142474>.

Eesti enda vahekohtu otsustel on täidetavuse osas märkimisväärne eelis teiste konventsiooniosaliste vahekohtute otsuste ees.

3.1.2. Kehtiva regulatsiooni kohaselt on täidetavuse reeglites erinevus *ad hoc* vahekohtute ja Eestis alaliselt tegutsevatel vahekohtute otsuste puhul – *ad hoc* vahekohtu otsused tuleb kohtu poolt täidetavaks tunnistada, Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsused on TsMS § 753 lg 1 teise lause ja TMS § 2 lg 1 p 6 kohaselt täidetavad ilma kohtulikkude kontrolli läbimata, kuigi kõikide Eesti vahekohtute otsuste puhul on ette nähtud samadel alustel otsuse tühistamise võimalus (TsMS § 751). Tuleb märkida, et UNCITRAL-i mudelseadus, mis on olnud eeskujuks Eesti vahekohtumenetluse regulatsiooni loomisel, ega välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise New Yorgi konventsioon¹⁵ ei tee oma reeglites vahet sellel, kas tegemist on *ad hoc* vahekohtuga või mitte. Ka eelnõu ettevalmistamisel koostatud analüüsis uuritud Soome, Rootsi, Saksamaa, Austria, Hollandi ja Läti vahekohtumenetluse regulatsioonides ei ole eristatud alaliselt tegutsevaid ja *ad hoc* vahekohtuid, mis puudutab vahekohtu otsuste tunnustamist ja täidetavaks tunnistamist ning täitmist.¹⁶

Arvestades Riigikohtu 20.04.2016. a otsust nr 3-2-1-14-15, tuleb täidetavaks tunnistada iga Eestis tegutseva vahekohtu otsus, kuivõrd kohtutäitur ei saa hinnata seda, kas tegemist on Eestis alaliselt tegutseva vahekohtuga või mitte.¹⁷ Seega jääks TsMS § 753 lg 1 teine lause ja TMS § 2 lg 1 p 6 lause esimene pool, mille kohaselt on Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsus on täidetav ilma, et see tuleks eelnevalt täidetavaks tunnistada, Riigikohtu lahendi valguses sisutühjaks.

3.1.3. Kõigis eelnõu ettevalmistamisel koostatud vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlevas analüüsis analüüsitud riikides, v.a Rootsi, on lisaks välisriigi vahekohtu otsustele ka riigisisese alalise vahekohtu otsuse täitmiseks vajalik selle eelnev täidetavaks tunnistamine riikliku kohtu poolt.¹⁸

Rootsi regulatsiooni kohaselt ei ole vaja täidetavaks tunnistada riigisisese vahekohtu otsust, olenemata sellest, kas tegemist on *ad hoc* vahekohtu või alalise vahekohtuga. Samas on Rootsi täitevasutusel kohustus kontrollida, kas vahekohtu otsus on nõuetekohaselt allkirjastatud, kas sellel on nõutav õigusjõud, kas vaidlus on olnud arbitreeritav ning kas otsus on kooskõlas avaliku korraga. Kahtluse korral suunab täitevasutus pooled kohtusse.¹⁹ Eelnõu ettevalmistajate hinnangul ei tuleks aga siinkohal eeskujuna võtta Rootsi mudelist, sest täitemenetluse formaliseerituse põhimõttest lähtuvalt oleks Eesti õigussüsteemi ja praktika kontekstis kaheldav jätta kohtutäituri otsustusõiguseks hinnata, kas alalise vahekohtu otsuse puhul, mille täitmiseks täituri poole pöörduti, oli vahekohtumenetluse kokkulepe kehtiv, kas vahekohus lahendas küsimuse, mida ei oleks tohtinud vahekohtus lahendada (vaidluse eseme mitteambitreeritavus) või kas vahekohtu otsus on kooskõlas avaliku korraga. Täidetavuse aluste hindamine peaks olema kohtu pädevuses.

3.1.4. Eesti on UNCITRAL-i mudelseaduse riik. See loob rahvusvahelise kuvandi teatud põhimõtete järgimisest ja kvaliteedi tagamisest. Mudelseaduse riigid ei ole üldjuhul vahekohtutele avalik-õiguslikke piiranguid kehtestanud. Ka praeguse eelnõuga jätkab Eesti vabal turumajandusel põhinevat teed –

¹⁵ Välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise New Yorgi konventsioon. Mitteametlik tõlge on kättesaadav Riigi Teataja lehel: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13142474>.

¹⁶ Pirkka-Marja Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs. Kättesaadav Justiitsministeeriumi kodulehel: <https://www.just.ee/et/uudised-pressiinfo/uuringud>, lk 19–22.

¹⁷ RKTko, 20.04.2016. a, 3-2-1-142-15, p 15. Siiski peaks kohtutäituri olema ka pärast Riigikohtu lahendit nr 3-2-1-142-15 võimalik täitmisele võtta TsMS § 753 lg 1 teise aluse ja TMS § 2 lg 1 p 6 alusel eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistamata vähemalt Notarite Koja vahekohtu ja väärtpaberituru vahekohtu otsuseid, kuivõrd need vahekohtud on moodustatud alaliselt tegutsevate vahekohtutena vastavalt notariaadi seaduse ja väärtpaberituru seaduse alusel ning kohtutäituri ei tule seetõttu hinnata seda, kas need vahekohtud on alaliselt tegutsevad või mitte.

¹⁸ Pirkka-Marja Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs. Kättesaadav Justiitsministeeriumi kodulehel: <https://www.just.ee/et/uudised-pressiinfo/uuringud>, lk 3.

¹⁹ Pirkka-Marja Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs. Kättesaadav Justiitsministeeriumi kodulehel: <https://www.just.ee/et/uudised-pressiinfo/uuringud>, lk 3, 20, 21.

vahekohtud tegutsevad lepinguvabaduse põhimõttest lähtuvalt eraõiguslikul alusel ning lähtudes turutingimustest.

Vahekohtumenetlus ei ole mitte niivõrd alternatiivne kohtusüsteem, kuivõrd autonoomne poolte lepinguvabadusel põhinev vaidluste lahendamise võimalus. Eelnõu ettevalmistamisel analüüsitud Soome, Rootsi, Saksamaa, Hollandi ja Austria regulatsioon lähtub eeldusest, et vahekohtud, sh alalised vahekohtud, tegutsevad lepinguvabaduse põhimõttest lähtuvalt eraõiguslikul alusel ning lähtudes turutingimustest. Riiklikke piiranguid vahekohtute tegutsemisele loodud ei ole. Ka Eestis ei looda eelnõuga vahekohtute moodustamiseks administratiivseid piiranguid, vaid muudetakse vahekohtumenetluse regulatsiooni selliselt, et see tagaks tõhusamalt iga üksiku lahendi täidetavuse eelduste kontrolli.

3.1.5. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise regulatsiooni loomine peaks lõppkokkuvõttes viima selleni, et oht, et Eestis tegutsevad vahekohtud viivad läbi menetlusi, milles tehtud lahendeid ei ole võimalik TsMS §-de 753 ja 754 alusel täidetavaks tunnistada, on minimaalne. Kui selliseid menetlusi siiski läbi viiakse, jäetakse vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise avaldus rahuldamata (TsMS § 754 lg 2 järgi § 751 alustel) ja vahekohtu otsus tühistatakse (TsMS § 753 lg 2).

3.1.6. Vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise menetluse raames on võimalik arvestada Euroopa Kohtu antud suunisega vahekohtumenetluse kohta tarbijaga, mille kohaselt tuleb jõustunud vahekohtu otsuse täitmise üle otsustaval kohtul omal algatusel kontrollida, kas ettevõtja ja tarbija vahel sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepe ei ole tarbija suhtes ebaõiglane. Euroopa Kohtu suuniste kohaselt tuleb seda teha ka juhul, kui tarbija ei osalenud vahekohtumenetluses, ei vaidlustanud vahekohtumenetluse kokkulepet ega esitanud vahekohtu otsuse tühistamise avaldust. Kohus peab tagama, et tarbija suhtes ebaõiglane vahekohtumenetluse kokkulepe ei oleks tarbijale siduv. Kuna tarbijate kaitsmine direktiivi 93/13/EEC ulatuses on avalikes huvides, tuleb ka direktiivi artiklit 6 tõlgendada riigisisese avaliku korra osana²⁰.

Kui vahekohtu otsuste täidetavaks tunnistamise menetlust ei loodaks, tuleks kohtu asemel vastavad Euroopa Kohtu suunised täita kohtutäituril. Nagu eespool selgitatud, ei tohiks täitemenetluses kehtivat formaliseerituse printsiipi arvestades jääda Eesti õigussüsteemi ja praktika kontekstis selliste küsimuste hindamine kohtutäiturite otsustusõiguseks.

3.1.7. Tarbijate kui vahekohtumenetluses nõrgema poole huvide paremaks kaitseks sätestatakse eelnõuga ka teatud piirangud tarbijaga sõlmitud vahekohtumenetluse kokkuleppe kehtivusele. Muudatuste eeskujuks on peamiselt Austria vahekohtumenetluse regulatsioon.²¹

3.1.8. Eestis tegutseva vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise nõue on põhiseaduspärane. Seisukohti selle kohta, kas vahekohtuna tegutsemine on klassikaline ettevõtlus, on vastakaid. Ettevõtlus on tegevus, mille eesmärgiks üldjuhul on tulu saamine kauba tootmise, müümise, teenuste osutamise, vara realiseerimise jne tulemusel (RKPJKo nr 3-4-1-6-00). Vahekohtu tegutsemise eesmärk on vaidlevate poolte õigusvaidluse lahendamine, järgides menetlusstandardit, et lahend oleks hiljem riikliku sunniga täidetav. Õigusemõistmine iseenesest ei ole klassikaline ettevõtluse liik. Riik loob teatud reeglid õigusemõistmisele ja tagab õigusemõistmise tulemuse – kohtulahendi või muu täitedokumendi – täitmise. Samas võib riik võimaldada lepinguvabaduse põhimõttest lähtuvalt isikutel kokku leppida, et neil on õigus allutada oma vaidluse lahendamine näiteks riikliku kohtusüsteemi välisele vahekohtule. Ka sellisel juhul näeb riik ette miinimumstandardi, millistele reeglitele peab vahekohtumenetlus vastama, et vahekohtu lahend oleks riikliku sunniga täidetav. Vahekohtud pakuvad teenust õigusvaidluse lahendamiseks. Kuivõrd riiklikke piiranguid vahekohtute kui

²⁰ *Asturcom Telecommunications SL v Christina Rodriguez Nogueira* (C-40/08; 06.10.2009).

²¹ Pirkka-Marja Põldvere. Vahekohtumenetluse regulatsiooni võrdlev analüüs. Kättesaadav Justiitsministeeriumi kodulehel: <https://www.just.ee/et/uudised-pressiinfo/uuringud>, lk 5-6.

institutsioonide loomisele ei ole kehtestatud, võivad nad teha seda ettevõtluse raames tulu saamise eesmärgil.

Põhiseaduse §-s 31 on sätestatud ettevõtlusvabadus. Ettevõtlusvabaduse esemeline kaitseala hõlmab kõiki tegevusalasid ja elukutseid, mille puhul isik pakub enda nimel kaupu või teenuseid (RKPJKo nr 3-4-1-6-00). Teenuse osutamine on ettevõtlus PS § 31 esimese lause tähenduses.

Nii VTK variandis 1 välja pakutud Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise menetluse loomine kui ka variandis 2 välja pakutud riiklikud administratiivsed piirangud alaliselt tegutsevate vahekohtute kui institutsioonide moodustamisele ja tegevusele sisaldavad PS §-s 31 sätestatud ettevõtlusvabaduse kaitseala riivet. Kaitseala riive on selle ebasoodus mõjutamine (RKPJKo nr 3-4-1-6-09). Ettevõtlusvabadust riivavad mis tahes keelud ja piirangud mõne majandustegevusega tegeleda, isikule pandud teavitamiskohustused ettevõtlusega tegelemise korral, loakohustused, sh tegevusloaga kõrvalkohustuste või tingimuste kehtestamine, hoolsuskohustused, mida majandustegevuses tuleb järgida, ja muud kõrvalkohustused.²² Ettevõtlusvabadust riivab avaliku võimu iga abinõu, mis takistab või kahjustab mõnd ettevõtlusega seotud tegevust või kõrvaldab selle (RKPJKo nr 3-4-1-6-00). Ettevõtlusvabaduse kaitseala on riivatud ka siis, kui seda vabadust mõjutatakse avaliku võimu poolt ebasoodsalt (vt RKPJKo nr 3-4-1-1-02).

Ettevõtlusvabadus on seaduse lihtsa reservatsiooniga põhiõigus, sest PS § 31 teine lause lubab seadusandjal sätestada ettevõtlusvabaduse kasutamise tingimused ja korra. Piirangutel on legitiimne eesmärk kaitsta ühiskonda mitteusaldusväärsete müüjate eest (RKPJKo nr 3-4-1-6-00). Lihtsa reservatsiooniga põhiõiguse riive puhul on riive legitiimne eesmärk seadusandja poolt defineeritud eesmärk. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise nõude ühtlustamise puhul on riive ettevõtlusvabadusele kahtlemata märkimisväärselt väiksem, kui oleks vahekohtute asutamise ja nende tegevuse administratiivsete piirangute loomisel. Täidetavaks tunnistamise nõudega kaasneva riive legitiimne eesmärk on tagada vahekohtumenetluse osalistele seaduse nõuetele vastav ja menetlusosalise menetlusõiguste miinimumstandardit järgiv vahekohtumenetlus, mille tulemus vastab täidetavuse nõuetele. Seega on eesmärgiks PS §-s 15 sätestatud igaühe põhiõigus õiglasele kohtumenetlusele ja PS §-s 13 sisalduv igaühe põhiõigus riigi ja seaduse kaitsele. Samuti on eesmärgiks kaitsta vahekohtumenetluse osalist riigi omavoli eest (PS § 13 lg 2), mis tuleneks senisest teoreetilisest võimalusest allutada sundtäitmisele vahekohtute lahendid, mille täidetavuse nõudeid ei ole alaliselt tegutsevatele vahekohtutele seadusest tulenenud erandi tõttu kontrollitud ja mis võisid seeläbi olla ka ebaõiglased ja ebaseaduslikud ning mille suhtes oli õiguskaitsevahendite kasutamise aktiivne roll sellel isikul, kelle suhtes vahekohtu otsus tehti ja täitemenetlust läbi viidi.²³

Põhiõiguste riive peab olema proportsionaalne. Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb PS § 11 teisest lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollitakse järjestikku kolmel astmel – kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja proportsionaalsust kitsamas tähenduses ehk mõõdukust (RKPJKo nr 3-4-1-1-02; RKPJKo nr 3-4-1-6-09).

Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Täidetavaks tunnistamise nõue Eestis tegutsevate vahekohtute lahendite tarvis on sobiv ja vajalik abinõu – üksnes täidetavaks tunnistamise menetluse kaudu on võimalik kontrollida vahekohtumenetluses tehtud üksiklahendite vastavust seadusest tulenevatele täidetavuse nõuetele ja hoida ära ebaõiglaste ja seadusevastaste lahendite sundtäitmisele esitamist ning olukorda, kus see, et

²² Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. § 31 kommentaar, p 10.

²³ Riigikohtu 20.04.2016. a otsuse nr 3-2-1-142-15, p-st 16 järeldub, et täitemenetlused, mis on algatatud sellise Eestis tegutseva vahekohtu lahendi alusel, mis ei ole enne täitmiseks esitamist kohtu poolt täidetavaks tunnistatud, on alustatud ilma kehtiva täitedokumendita.

ebaõiglast ja seadusevastast lahendit ei oleks võimalik täita, nõuab selle isiku aktiivsust, kelle suhtes lahend on tehtud.

Mida intensiivsem on põhiõiguse riive, seda mõjuvamad peavad olema riivet õigustavad põhjused. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise nõue ei sea senisega võrreldes vahekohtule mingit lisakoormust – vahekohtul tuli ka enne täidetavaks tunnistamise menetluse loomist silmas pidada, et tema menetlus vastaks tingimustele, mis võimaldaks lahendi täitmist, et ei esineks TsMS §-s 751 sisalduvaid tühistamise aluseid. Täidetavaks tunnistamise nõue ei tohiks tuua vahekohtu menetlusse ja tegevusse mingeid muudatusi, kui ta on seni käitunud korraliku ettevõtja hoolsusega ja selliselt, et tema lahendid on täidetavad Eestis või teistes riikides.

Riigi poolt tarbijate õiguste kontrollimist vahekohtumenetluses nõuavad ka Euroopa Kohtu suunised.

3.2. Kavandatavate muudatuste sisu:

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmine

3.2.1. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise nõue ning täiendavad tingimused tarbijaga sõlmitavale vahekohtumenetluse kokkuleppele

Seadustiku täiendamine §-ga 718¹, § 753 lg 1 teise lause ja § 719 lg 2 kehtetuks tunnistamine ning § 755 täiendamine lõikega 1¹ on seotud eelnõu eesmärgiga, mille kohaselt tuleb takistada pahatahtlike lahendite tegemist vahekohtumenetluses või ei tohi sellise lahendi täitmise takistamine sõltuda üksnes kostja aktiivsusest.

Paragrahvi 753 lõike 1 teise lause kehtetuks tunnistamine. Muudatuse kohaselt tuleb Eestis tegutseva vahekohtu otsus enne sundtäitmisele pööramist kohtu poolt täidetavaks tunnistada. Avaldus esitatakse Pärnu Maakohtule.

Kohus vaatab avalduse läbi hagita menetluses (TsMS § 756 lg 1, § 475 lg 1 p 14¹). Avalduse esitamisel tuleb tasuda riigilõivu 50 eurot (RLS § 59 lg 13). Kohus kontrollib vahekohtu otsuse vastavust täidetavuse tingimustele (TsMS § 753 lg 2, § 751 lg-d 1 ja 2) ning juhul, kui otsus täidetavuse tingimustele ei vasta, tühistab selle (TsMS § 753 lg 2). Vältimaks vastuoluliste lahendite tegemist kohtute poolt olukorras, kus hageja on esitanud vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise avalduse maakohtule (TsMS § 753 lg 1) ning kostja sama otsuse tühistamise avalduse ringkonnakohtule (TsMS § 755 lg 4), tuleks täidetavaks tunnistamise menetlus maakohtus peatada TsMS § 356 lg 1 alusel. Kohus lahendab täidetavaks tunnistamise avalduse määrusega. Kui Eestis tegutseva vahekohtu otsus on kohtu poolt täidetavaks tunnistatud, võib võlausaldaja pöörduda otsuse sundtäitmiseks kohtutäituri poole.

Eesti Vabariigi kohus ei kontrolli välisriigi vahekohtu otsuse materiaalõiguslikku õigsust ega lahenda vahekohtus lahendatud asja sisuliselt (nt RK nr-d 3-2-1-118-03, 3-2-1-104-02, 3-2-1-163-05). Välisriigi vahekohtu otsused tunnustatakse ja tunnistatakse täidetavaks New Yorgi konventsiooni alusel. Välisriigi vahekohtute otsustele ei kohaldata TsMS § 619 ega Brüssel I määrust (RK nr 3-2-1-100-10, p 11). Eesti kohus ei saa välisriigi vahekohtu otsust tühistada ega jätta seda tunnustamata TsMS § 751 ega 620 alustel (vt ka TsMS § 754 lg 1). Vahekohtu otsuse saab tühistada vaid selle riigi kohus, kus on vahekohtu menetluse koht (ingl *seat*).

Paragrahvi 753 muudatus on seotud täitemenetluse seadustiku § 2 muudatusega, mille kohaselt muudetakse täitedokumentide nimekirja selliselt, et kaotatakse võimalus täita Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsust, mida ei ole eelnevalt kohtu poolt täidetavaks tunnistatud.

Seadustiku täiendamine §-ga 718¹. TsMS §-s 718¹ sätestatakse täiendavad nõuded vahekohtumenetluse kokkuleppele, mille üheks pooleks on tarbija. Piirangud kehtestatakse tarbija kui

vahekohtumenetluses nõrgema poole kaitseks. Eeskujuks on peamiselt Austria vastav regulatsioon, mis näeb ette tarbija kaitseks vahekohtumenetluses täiendavad nõuded.²⁴

Eelnõu kohaselt kehtib tarbijaga sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepe üksnes juhul, kui vahekohtumenetluse kokkulepe on sõlmitud pärast seda, kui nõue on muutunud sissenõutavaks. Seega on tühine selline vahekohtumenetluse kokkulepe, mille üheks pooleks on tarbija, kuid mis sõlmiti juba enne seda, kui nõue oli muutunud sissenõutavaks, nt lepingu osana, millest vaidluse esemeks olev õigussuhe tuleneb.

Vahekohtumenetluse kokkuleppes tarbijaga tuleb kokku leppida vahekohtumenetluse koht. Vahekohtumenetluse kokkuleppes võib vahekohtumenetluse toimumise kohana kokku leppida tarbija elukoha või töötamise koht. Vahekohtumenetluse koht tuleks kokku leppida vähemalt maakonna täpsusega. Seega, kui tarbija elukoht on näiteks Pärnus, tuleks vahekohtumenetluse toimingud läbi viia Pärnus ja kohtule esitavad avaldused tuleks esitada Pärnu Maakohtule, arvestades ka § 755 lõikesse 1¹ tehtavat täiendust. Siiski kehtib vahekohtumenetluse kokkulepe tarbijaga ka juhul, kui tarbija ise tugineb vahekohtumenetluse kokkuleppele, vaatamata sellele, et tarbija elu- või töökoht ei olnud vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimise ajal kokkuleppes märgitud vahekohtumenetluse kohas.

Enne vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimist tuleb kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis esitada tarbijale teave kohtu- ja vahekohtumenetluse erinevuste kohta. Muu hulgas tuleb tarbijale anda teave selle kohta, milliste reeglite kohaselt moodustatakse vahekohtu tribunal, millised reeglid vahekohtumenetluse läbiviimisele kohalduvad, et vahekohtumenetluse läbiviimisel ei kohaldu riigisisene menetlusõigus. Samuti tuleb tarbijale anda teavet selle kohta, et juhul, kui pooled lepivad kokku vaidluse allutamise Eestis tegutsevale vahekohtule, eeldatakse, et vaidluse lahendamisele kohaldub selle vahekohtu reglement ning selles sisalduvad reeglid.

Tarbijale tuleb esitada teave ka vaidluse vahekohtumenetlusele allutamise tagajärgede kohta – kui tarbija allutab vaidluse lahendamise vahekohtule, ei saa kohus vahekohtu otsuse peale esitatud kaebuse läbivaatamise menetluse käigus kontrollida vahekohtu poolt vaidluse lahendamise sisulist õiguspärasust. Kohus kontrollib enne vahekohtu lahendi täitmisele pööramist üksnes seda, et täidetud on formaalsed täidetavuse eeldused (§ 751). Samuti tuleb tarbijale esitada teave selle kohta, et täidetavaks tunnistatud vahekohtu lahendil on täitemenetluses kohtulahendiga samasugune toime – võlausaldaja võib pöörduda täidetavaks tunnistatud vahekohtu otsuse sundkorras täitmiseks kohtutäituri poole ja otsuse sundtäitmine toimub vastavalt täitemenetluse seadustikule.

Senine § 719 lõige 2 viiakse § 718¹ lõikesse 4. Vorminõude rikkumise korral kehtib vahekohtumenetluse kokkulepe tarbijaga juhul, kui tarbija ise sellele tugineb.

Paragrahvi 718¹ lõigetes 1–4 sätestatud nõuete rikkumise korral on vahekohtumenetluse kokkulepe tarbijaga tühine, välja arvatud lõikes 6 sätestatud juhtudel.

Paragrahvi 755 täiendamine lõikega 1¹. Muudatuse kohaselt alluvad kohtule esitatavad avaldused asjades, kus vahekohtumenetluse pooleks on tarbija, maakohtule, kelle tööpiirkonnas asub vahekohtumenetluse koht. Seega vaatab kohtule esitatavad avaldused läbi tarbija elu- või töökoha järgne kohus, v.a juhul, kui tarbija on tuginenud vahekohtumenetluse kokkuleppele vastavalt TsMS § 718¹ lg-le 6.

3.2.2. Alalise vahekohtu eristamisest loobumine

Paragrahvi 716 pealkirjast, § 716 lõigetest 1 ja 2, § 731 lõikest 4 ning § 744 lõikest 3 sõnade „alaliselt“ või „alaliselt tegutsevas“ väljajätmine. Muudatuse tulemusena loobutakse alalise

²⁴ P.-M. Põldvere, lk 5-6; Austria vahekohtumenetluse seadus ehk tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-d 577–618, inglise keeles kättesaadav: http://www.viac.eu/images/ZPO_Schiedsrecht_2014_en_im_VIAC_Layout.pdf.

vahekohtu eristamisest, sest kehtivas seaduses pole alalise vahekohtu eristamiseks kriteeriume sätestatud ning antud eelnõuga selliseid kriteeriume ei looda.

3.2.3. Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu otsuste tunnustamine ja täitmine ilma täidetavaks tunnistamise menetluseta

Paragrahvi § 753 täiendamine lõikega 1¹. Muudatuse tulemusena ei pea Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu lahendeid nende sundtäitmiseks kohtu poolt täidetavaks tunnistama, vaid arbitraažikohtu lahend on sundtäidetav kohe pärast selle jõustumist. TsMSRS §-ga 10 on soovitud säilitada pärast „Seaduse Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu kohta“ kehtetuks tunnistamist Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu tegevuse jätkamine ja tema seni kehtinud menetluskorra kehtivus. Enne Riigikohtu 20.04.2016 lahendit täideti Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu lahendeid ilma, et need oleks kohtus täidetavaks tunnistatud. Pidades silmas TsMSRS § 10 eesmärki, pole põhjendatud muuta Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu otsuste suhtes kuni 20.04.2016 seaduse kohaldamise praktikat.

Notarite Koja vahekohus on NotS § 52¹ lg 1 järgi alaliselt tegutsev vaidluste kohtuvälise lahendamise organ. Kuna kehtiva TsMS § 753 lg 1 järgi sundtäidetakse Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsuseid ilma, et kohus neid täidetavaks tunnistaks ning kuna Notarite Koja vahekohus on seaduse alusel loodud alaliselt tegutsev vahekohus, ei tule täna kehtiva regulatsiooni järgi Notarite Koja vahekohtu lahendeid eraldi kohtu poolt täidetavaks tunnistada (vt ka seletuskirja viidet nr 17).

Eelnõus loobutakse alalise vahekohtu eristamisest ning nähakse ette kõigi Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise nõue (vt seletuskirja punkte 3.2.1. ja 3.2.2.). Järelikult tuleks edaspidi Notarite Koja vahekohtu otsuste sundtäitmiseks need kohtu poolt täidetavaks tunnistada. Kuna Notarite Koja vahekohus on seaduse alusel loodud alaliselt tegutseva vahekohtuna ning seal tegutsevad vahekohtunikuna notarid (NotS § 32 lg 3 p 4), kellele kehtivad notari sõltumatuse garantiid, haridusnõue ning vastutuse regulatsioon, ei soovita eelnõuga Notarite Koja vahekohtu osas praegu kehtivat korda²⁵ muuta. Seetõttu jäetakse tehtava muudatusega Notarite Koja vahekohtu lahendite sundtäitmisele kehtima praegune kord.

3.2.4. Sõnastuslikud täpsustused

14. osa, 74. peatüki ja § 712 pealkirjade muutmine. TsMS-i 14. osa pealkirja muudetakse. Senine pealkiri „Vahekohus“ on eksitav ja sisult ebaõige. TsMS-i 14. osa ei reguleeri mitte vahekohut kui institutsiooni, kus vaidlusi lahendatakse, vaid vahekohtumenetlust, käsitledes muu hulgas vahekohtumenetluse kokkulepet, hagi tagamist vahekohtumenetluses, vahekohtumenetluse läbiviimist, vahekohtu otsust ning menetluse lõpetamist, vahekohtu otsuse tühistamist, tunnustamist ja täitmist. Seega on seadustiku 14. osa eesmärgiks reguleerida vahekohtumenetlust oluliselt laiemalt, kui see on väljendatud osa pealkirjas.

Paragrahv 712 reguleerib TsMS 14. osa kohaldamisala, reguleerides seda, millistele vahekohtumenetlustele TsMS-i vahekohtumenetlust reguleeriva 14. osa sätteid kohaldatakse. Vahekohtumenetluse kohta (ingl *seat of arbitral tribunal*) reguleerib TsMS § 733. Seetõttu tuleb senine TsMS § 712 ekslik pealkiri parandada.

TsMS 74. peatükk reguleerib vahekohtumenetluse läbiviimist. Senine peatüki pealkiri saab kogu vahekohtumenetlust reguleeriva seadustiku osa pealkirjaks. Seetõttu tuleb kitsalt menetluse läbiviimist reguleeriv peatükk ümber nimetada.

Sõnastusliku täpsustusega on tegemist ka seadustikus läbivalt „vahekohtu kokkuleppe“ asendamisel „**vahekohtumenetluse kokkuleppega**“ (*arbitration agreement*). Muu hulgas muudetakse läbiva muudatuse tegemisel 71. ptk pealkirja. „Vahekohtu kokkulepe“ on 71. ptk reguleerimisala arvestades

²⁵ Vt allmärkus 17.

liialt kitsas termin. „Vahekohtumenetluse kokkulepe“ on laiem mõiste ning hõlmab endas nii konkreetset vahekohtust kui institutsiooni, kohaldatavas õiguses kui ka menetlusreeglites kokku leppimise võimalust. Sõnastuse läbiva muutmisega asjakohaste sätete eesmärk ei muutu, kuid sõnastuse muutmise muudab regulatsiooni selgemaks ja täpsemaks.

Paragrahvi 726 lõike 1 muutmisega parandatakse tekstis sisalduv viga; sätte eesmärk sõnastuse muutmise tulemusena ei muutu.

3.2.5. Notarite Koja vahekohtule eluruumi üürivaidluste lahendamiseks pädevuse andmine

Seadustiku § 718 lõike 2 punkti 1 täiendamine. TsMS § 718 lg 2 p 1 täiendatakse ning Notarite Koja vahekohtule antakse pädevus lahendada eluruumi üürilepingu kehtivuse ja ülesõtmise ning eluruumi vabastamise vaidlusi. Kehtiva õiguse kohaselt saab üürilepingust tulenevaid vaidlusi kohtuväliselt lahendada vaid üürikomisjonis (üürivaidluse lahendamise seaduse (edaspidi ÜVLS) § 1 lg 1), mille võib asutada kohaliku omavalitsuse üksus (ÜVLS § 2 lg 1). Selliseid üürikomisjone on Eestis loodud üks – Tallinna üürikomisjon. Et üürikomisjoni pädevuses on lahendada vaidlusi, mis on tekkinud tema tööpiirkonnas asuva eluruumi üürimisega seoses (ÜVLS § 1 lg 3), on üürivaidlusi võimalik kohtuväliselt lahendada üksnes Tallinnas. Muudel juhtudel tuleb vaidluse lahendamiseks pöörduda kohtusse.

Üürivaidlus puudutab isiku jaoks olulist küsimust – tema eluaset. Seega on oluline, et isikul oleks võimalus see vaidlus soovi korral lahendada kiiresti. Justiitsministeeriumi statistika kohaselt võtab ühe tsiviiliasja sisuline lahendamine kohtus aega keskmiselt 165 päeva.²⁶ Tulenevalt vahekohtumenetluse paindlikumatest menetlusreeglitest ning väiksemast asjade lahendamise hulgast on vahekohtus võimalik lahendada vaidlus üldjuhul kiiremini kui riiklikus kohtus.

Eluruumi üürilepingu kehtivuse ja ülesõtmise ning eluruumi vabastamise vaidluste lahendamise pädevus antakse Notarite Koja vahekohtule, sest tegemist on seaduse alusel moodustatud vahekohtuga (NotS § 52¹ lg 1), kus tegutsevad vahekohtunikuna notarid, kelle sõltumatus ja vastutus on tagatud seadusega. Et notarid tegutsevad vahekohtunikuna ametiteenuse korras (NotS § 32 lg 3 p 4), kehtivad notari sõltumatuse garantiid ning vastutuse regulatsioon ka vahekohtunikuna tegutsemisel.

Tehtava muudatusega tagatakse üürivaidluste kohtuvälise lahendamise võimalus kõikjal Eestis. Vahekohtunikuna tegutsedes pole notar seotud oma tööpiirkonnaga (NotS § 36 lg 5), mistõttu on isikul võimalik vahekohtumenetluse algatamiseks pöörduda mis tahes endale sobiva notari juurde. Lisaks võib tehtav muudatus vähendada kavandatavate muudatuste järgset survet kohtute töökoormuse kasvuks.

3.2.6. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise avalduste kohtualluvus

Seadustiku täiendamine §-ga 121² ja §-i 755 täiendamine lõikega 1². Muudatuse kohaselt lahendab Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise avaldusi edaspidi Pärnu Maakohus.

Kohtute infosüsteemi andmetel on ajavahemikul 20.04.2016 – 31.12.2017²⁷ kohtutesse saabunud 80 vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise avaldust. Nendest 72 avaldust on saabunud Harju

²⁶ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika 2016. a koondandmed. Kättesaadav arvutivõrgust: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/2016.a_menetlusstatistika_koond_0.pdf

²⁷ Päringu algusaeg lähtub Riigikohtu 20.04.2016 lahendist nr 3-2-1-142-15, millest alates on selge, et täidetavaks tuleb tunnistada iga Eestis tegutseva vahekohtu otsus (va Notarite Koja vahekohtu ning Turu vahekohtu kui seaduse alusel alaliselt tegutsevatena loodud vahekohtute lahendid).

Maakohtusse. Viidatud kohus on aga kõige suurema töökoormusega I astme kohus Eestis – sinna saabub ca 50% maakohtute tsiviilasjadest. Samuti saabub sinna lahendamiseks protsentuaalselt kõige rohkem keerukaid ja ajamahukaid kohtuasju (nt intellektuaalse omandi asjad, asjaõiguse asjad, töövõtulepingutega seotud vaidlused, nõuete tunnustamise hagid pankrotimenetluses vms). Need eelnimetatud asjaolud muudavad Harju Maakohtus töötava kohtuniku töökoormuse suureks.

Vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise asjas on oluline, et kohus menetleks seda võimalikult kiiresti, kuid eespool nimetatud asjaoludest tingituna võib vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise asjade menetlemine kesta Harju Maakohtus mõnevõrra kauem. Nii näiteks kulus 2016.a andmete põhjal ühe vahekohtu täidetavaks tunnistamise asja lahendamiseks Harju Maakohtus ca 90 päeva, kuid Pärnu Maakohtus 68 päeva.

Täna on Pärnu Maakohus väikseima töökoormusega I astme kohus – sinna saabub ca 12-14% maakohtute tsiviilasjadest. Seetõttu on otstarbekas lahendada vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise asjad just Pärnu Maakohtus, kuna need lahendatakse seal tõenäoliselt kõige kiiremini. Ka võimaldab tehtav muudatus optimeerida Harju Maakohtu kohtunike niigi suurt töökoormust.

Notariaadiseaduse muutmine

Notariaadiseaduse § 52¹ lg 1 kohaselt on Notarite Koja lepitus- ja vahekohus alaliselt tegutsev vaidluste kohtuvälise lahendamise organ. Kuivõrd eelnõuga ei kehtestata alalise vahekohtu legaaldefiniitsiooni ning loobutakse alalise vahekohtu eristamisest, tuleb muuta ka NotS § 52¹ lg 1 sõnastust.

Riigilõivuseaduse muutmine

Riigilõivuseaduse § 59 lg 13 muutmiseiga võrdsustatakse vahekohtu otsuse tühistamise avalduselt tasumisele kuuluv riigilõiv vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise avalduselt tasumisele kuuluva riigilõivuga. Mõlemal juhul on tegemist formaalse kohtumenetlusega, milles kohus kontrollib vahekohtu otsuse täidetavuse eelduseid (TsMS § 751, 753). Mõlema avalduse esitamisel tuleb tasuda riigilõivu 50 eurot.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmine

Tulenevalt sellest, et eelnõuga muudetakse vahekohtumenetlust puudutavaid tsiviilkohtumenetluse seadustiku sätteid, täiendatakse tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seadust rakendussättega ja lisatakse **§ 8 lõige 4**. Selle kohaselt viiakse sarnaselt rakendamise seaduse üldise loogikaga enne 2019. aasta 1. jaanuari alanud vahekohtumenetlus lõpuni kuni 2018. aasta 31. detsembrini kehtinud seaduse kohaselt, kui pooled ei lepi kokku teisiti. TsMS § 753 lg 1¹ kohaldamisel lähtutakse alates **1.01.2019** TsMS §-st 6, mille kohaselt tehakse menetlustoiming toimingute tegemise ajal kehtiva seaduse järgi. Kuivõrd täidetavaks tunnistamise menetluse läbiviimise ajaks on vahekohtumenetlus lõppenud, ei ole tegemist sättele tagasiulatuva jõua andmisega, vaid tsiviilkohtumenetluse üldpõhimõtte kohaldamisega.

Täitemenetluse seadustiku muutmine

Täitemenetluse seadustiku § 2 lg-s 1 on loetletud täitedokumendid. Seni oli täitedokumendiks Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu otsus ilma, et see oleks tulnud kohtu poolt täidetavaks tunnistada. Kuivõrd eelnõuga kaotatakse vahetegu Eestis alaliselt tegutsevate ja muude vahekohtute otsuste täidetavuses, tuleb muuta ka TMS § 2 lg 1 p 6 sõnastust. Kuivõrd edaspidi tuleb kõigi Eestis tegutsevate vahekohtute otsused enne täitmisele pööramist kohtu poolt täidetavaks tunnistada, alustab kohtutäitur täitemenetluse üksnes sellise vahekohtu otsuse suhtes, mis on kohtu poolt täidetavaks tunnistatud.

Eelnõus nähakse ette uus säte, mille kohaselt ei tule Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu otsuseid kohtu poolt täidetavaks tunnistada. Selle muudatuse eesmärk on võimaldada Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Notarite Koja vahekohtu otsuseid pärast nende jõustumist koheselt sundtäita. Et muudatuse eesmärgi täitmine oleks võimalik, tuleb TMS § 2 lg 1 täiendada punktiga 6¹ ning lisada täitedokumentide loetelusse Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ning Notarite Koja vahekohtu jõustunud otsus.

Väärtpaberituru seaduse muutmine

Väärtpaberituru seaduse § 202 lg 1 kohaselt on Turu vahekohus Eesti turu korraldaja poolt moodustatav alaline vahekohus, mis lahendab turu ja selle korraldajaga seotud lepingu- ja teistest tsiviilõiguslikest suhetest tulenevaid vaidlusi. Kuivõrd eelnõuga ei kehtestata alalise vahekohtu legaaldefiniitsiooni ning loobutakse alalise vahekohtu eristamisest, tuleb muuta ka VPTS § 202 lg-te 1 ja 3 sõnastust.

4. EELNÕU TERMINOLOOGIA

Eelnõuga võetakse kasutusele termin „vahekohtumenetluse kokkulepe“ (ingl *arbitration agreement*), seni kasutati TsMS-is terminit „vahekohtu kokkuleppe“. Kuigi ka senine õigus pidas vahekohtu kokkuleppena silmas vahekohtumenetluse kokkulepet, on vahekohtu kokkulepe liialt kitsas termin. Vahekohtu kokkulepe, st kokkulepe selles, millises vahekohtus vaidluse lahendamiseks kokku lepita, on vahekohtumenetluse kokkuleppe osa. Vahekohtumenetluse kokkulepe hõlmab nii konkreetset vahekohtu kui institutsioonis, kohaldatavas õiguses kui ka menetlusreeglites kokku leppimise võimalust. Sõnastuse läbiva muutmise ja termini täpsustamisega asjakohaste TsMS-i sätete eesmärk ja sisu ei muutu, kuid sõnastuse muutmine muudab regulatsiooni selgemaks ja täpsemaks. Senine sõnastus võis tekitada segadust ka sätete tõlkimisel ja tõlgitud sätete sisu mõistmisel ning sellest tulenevalt vahekohtumenetluse regulatsiooni kasutamisel rahvusvahelistes vaidlustes, kui vahekohtu tribunali asukoht on Eestis.

5. EELNÕU VASTAVUS EUROOPA LIIDU ÕIGUSELE

Eelnõu ei ole vastuolus Euroopa Liidu õigusega.

6. SEADUSE MÕJUD

6.1. Eestis tegutsevate vahekohtute otsuste kohtu poolt täidetavaks tunnistamise menetluse loomine ja avalduste läbivaatamise allutamine Pärnu Maakohtule ning üürivaidluste lahendamise õiguse andmine Notarite Koja vahekohtule

Muudatuste kohaselt tuleb kehtiv õigus viia vastavusse Riigikohtu 20.04.2016. a lahendiga nr 3-2-1-142-15, mis tähendab, et vahekohtu lahendi suhtes täitemenetluse algatamiseks tuleb Eestis tegutsevate vahekohtute otsused kohtu poolt täidetavaks tunnistada, kuivõrd kohtutäitur ei saa hinnata seda, kas tegemist on Eestis alaliselt tegutseva vahekohtuga või mitte. Selle lahendiga võttis Riigikohus sisuliselt võimaluse, et vahekohtu potentsiaalselt ebaõiglane ja pahatahtlik otsus pöörataks täitmisele ilma eelnevalt täidetavaks tunnistamise menetlust läbimata. Siinkohal tuleb eristada Notarite Koja vahekohtu, Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu ja Turu vahekohtu²⁸ otsuseid, kuivõrd

²⁸ Väärtpaberituru seaduse alusel tegutsev Eesti turu korraldaja poolt moodustatav vahekohus, mis lahendab turu ja selle korraldajaga seotud lepingu- ja teistest tsiviilõiguslikest suhetest tulenevaid vaidlusi.

eelnõuga nähakse neist esimesena mainitule ette erand, mille kohaselt ei vaja need otsused kohtu poolt täidetavaks tunnistamist ning kolmandalt võetakse seni väärtpaberituru seaduses sätestatud alaliselt tegutseva vahekohtu staatus ehk neile rakendub sama kord, mis kõigile teistele Eesti vahekohtutele. Notarite Koja vahekohtu, mis tegutseb seaduse alusel ja mille vahekohtunikena tegutsevad notarid, kelle sõltumatus ja vastutus on tagatud seadusega, otsused, on otsuste kohtu poolt täidetavaks tunnistamise nõudest vabastatud automaatselt. Eelnõuga Notarite Koja vahekohtule antav õigus edaspidi üürivaidlusi lahendada omab aga kojale täiendavat mõju.

6.1.1. Majanduslik mõju

Sihtrühm: vahekohtud

Viimastel aastatel (2014-2016) on vahekohtute otsuste alusel alustatud täitemenetluste statistikast järelduvalt Eestis aktiivsemalt tegutsenud kokku 5-6 vahekohut, langetades 98-99% kõigist vahekohtute otsustest, mille alusel on alustatud täitemenetlus.²⁹ Nende hulka seaduse alusel moodustatud Notarite Koja vahekohus, aga ka Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohus ei kuulu. Nii näiteks avati Notarite Koja vahekohtu lahendite täitmiseks 2014. aastal kokku kolm täitetoimikut, 2015. ja 2016. aastal toimikuid ei avatud. Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu osas olid vastavad arvud 1, 3 ja 0 toimikut. Turu vahekohtu osas täitemenetluses avatud toimikute kohta andmed puuduvad. Eelnõuga kavandatud muudatuste tõttu ei tohiks seadustele vastavuse korral vahekohtute tegevuses mingeid muutusi ette tulla, kuna neil tuli varem ja tuleb ka praegu ja edaspidi silmas pidada, et menetlus vastaks tingimustele, mis võimaldaks lahendi täidetavust. Oma tegevust on pidanud ja peavad ka tulevikus muutma aga need vahekohtud, kelle menetluste ja otsustega on varasemalt ehk enne Riigikohtu 20.04.2016 lahendit rohkem probleeme esinenud.

Ebasoovitavad mõjud vahekohtutele menetluse aeganõudvamaks muutumisest tulenesid juba 2016. a Riigikohtu lahendist. See võib tuua ja olla juba kaasa toonud mõnevõrra väheneva soovi tsiviilvaidlusi vahekohtumenetluses lahendada, kuid samas peaks pikemas perspektiivis vahekohtute otsuste üldise kvaliteedi paranemise ning kostjate õiguste parema kaitse tõttu vahekohtutes lahendatavate asjade arv taas kasvama. Kuna alus vahekohtute käitumise muutumisele tekkis juba 2016. a Riigikohtu lahendist, siis eelnõuga kavandatavad muudatused põhimõttelist mõju ei oma. Ilmselt võib eelnõu vähesel määral kasvatada vahekohtute otsuste arvu Notarite Koja vahekohtule tehtava erandi andmise tõttu üürivaidluste lahendamiseks. Selliste vaidluste lahendamiseks on moodustatud Tallinna Üürikomisjon, kuid teistes Eesti piirkondades selliseid komisjone seni asutatud pole. Tallinna Üürikomisjoni otsuste arv viimase nelja aasta jooksul (2014-2017) on olnud vahemikus 50-90 otsust aastas, viimasel paaril aastal aga jäänud 50 piiresse. Notarite Koja vahekohtu tulevikus lahendatavate vaidluste hulgaks saaks sellelt pinnalt prognoosida ehk mõnikümmend asja aastas, seega igapäevane ja pidev kokkupuude koyal nendega ilmselt puuduks.

Kokkuvõtvalt on eelnõuga kavandatavate muudatuste mõju analüüsitava sihtühmale väike, kuna sisuliselt tuli vahekohtutel muutunud olukorraga arvestada juba pärast Riigikohtu 20.04.2016. a lahendit. Eelnõu muudatustel on seega otsene, kuigi samas väike mõju vaid Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtule, millele eelnõu alusel tehakse erand otsuste täidetavaks tunnistamise osas, kuid mille otsuseid on sundtäitmisele esitatud viimaste aastate lõikes vaid üksikuid ning Turu vahekohtule, mis võrdsustatakse kõigi ülejäänud Eesti vahekohtutega ehk nende otsused tuleb edaspidi kohtu poolt täidetavaks tunnistada, kuid mille otsuste kohta avatud täitetoimikuid nt 2014. ja

²⁹ Kuivõrd Eesti õiguses ei ole kehtestatud reegleid vahekohtute moodustamise kohta ning riik ei pea vahekohtute ega nende poolt tehtud otsuste kohta arvestust, on mõjude hindamise aluseks sundtäitmisele esitatud vahekohtu otsuste alusel alustatud täitemenetluste statistika. See statistika ei pruugi näidata tegelikku vahekohtu otsuste arvu, kuivõrd vahekohtumenetluse pooled võivad otsuse täita ka vabatahtlikult ja sellisel juhul ei ole vaja otsuse sundtäitmiseks täitemenetlust läbi viia.

2015. a ei olnud. Veidi suurem võib mõju olla Notarite Koja vahekohtule, millele antakse võimalus edaspidi üürivaidlusi lahendada.

Sihtrühm: vahekohtute menetlusosalised (juriidilised ja füüsilised isikud)

2014. aastal esitati sundtäitmisele 1850 Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu lahendit. Kuivõrd alates 01.06.2015. a kehtib regulatsioon, mille kohaselt ei või vahekohtumenetluse kokkulepet sõlmida ning kokkulepe on tühine, kui selle ese on tarbijakrediidilepingust tulenev vaidlus (ehk enamik tolleaegsetest täitemenetlustest), vähenes täitmisele esitatud vahekohtu otsuste hulk oluliselt. Nt 2016. a alustati täitemenetluse statistika kohaselt 525 vahekohtute otsustega seotud toimikut, seejuures alates 2016. a maikuust kuni aasta lõpuni 125 ning 2017. a 1. pooles 107. Vahekohtumenetluse otsuse täidetavaks tunnistamise vajadust võivad mõnevõrra vähendada ka eelnõuga kavandatavad vahekohtu menetlusosalisi puudutavad lisapiirangud ja -kohustused (lähemalt vt muudatuse 6.2 kirjeldusest). Seega võib eeldada, et sundtäitmiseks esitatavate asjade arv, arvestades ka eelnõuga tehtavate eranditega, jääb kindlasti väiksemaks kui tuhat (maksimaalselt 700) menetletavat asja aastas.

Menetlusosalistest füüsilised ja juriidilised isikud võivad osapooltena erinevates vahekohtu lahendites korduda, eriti spetsiifilisemates valdkondades, kuid eeldatavalt on tegemist siiski üksikjuhtumitega. Kuna eelnõuga mõjutatakse otseselt vaid Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohut, Turu vahekohut ning Notarite Koja vahekohut (viimast neile antava õigusega menetleda üürivaidlusi), on menetlusosaliste kokkupuude mainitud vahekohtute menetlustega harv ja juhuslik.

Vahekohtu otsuste täidetavaks tunnistamise asjades on oluline, et kohus menetleks neid võimalikult kiiresti. Kuna Harju Maakohtus on vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamise asjade menetlemine kestnud mõnevõrra kauem (2016. a andmete põhjal kulus nimetatud asjade lahendamiseks Harju Maakohtus ca 90 päeva), siis nende menetlemise üleandmine Pärnu Maakohtule, kus vastav näitaja on seni olnud 68 päeva, peaks protsessi võrreldes praeguse olukorraga kiirendama.

Kaudselt võivad muudatused mõnevõrra negatiivselt mõjutada võlausaldajaid, kellel tekivad lahendamist vajavad vaidlused nt tarbijatega, kuid kes võivad vaidluste lahendamisse vahekohtutes senisest ettevaatlikumalt suhtuma hakata. Sellisele käitumisele on aga alus pandud juba viidatud Riigikohtu lahendiga ning mida tõestab ka 2016. ja 2017. a statistika, mille kohaselt sundtäitmiseks esitatud asjade arv langes pärast viidatud Riigikohtu lahendit oluliselt.

Täidetavaks tunnistamise avalduse läbivaatamise eest kohtus tuleb tasuda riigilõivu 50 eurot, mis jääb menetluskulude jaotamise ja kindlaksmääramise reeglite kohaselt menetlusosaliste kanda. Avalduse või taotluse esitamisel kohtule on riigilõivu tulnud maksta ka varasemalt, kuid kuna enne viidatud Riigikohtu lahendit ei pidanud kehtiva seaduse sõnastuse kohaselt Eestis alaliselt tegutsevate vahekohtute otsuseid kohtu poolt täidetavaks tunnistama, siis sellist lõivu eelnimetatud juhtudel tasuda ei tulnud. Kuna riigilõivu peavad tasuma menetlusosalised, kes eeldatavalt osalevad vahekohtumenetlustes vaid harvadel juhtudel, ei saa selle tasumine ilmselt takistuseks olema, eriti arvestades, et ka juba vahekohtusse pöördumise registreerimistasu võib olla viidatud lõivuga samas suurusjärgus. Eelnõuga tehakse muudatus kehtivasse seadusesse, mille kohaselt tuleb vahekohtu otsuse tühistamisavalduse eest tasuda riigilõivu sama palju, kui oleks tulnud tasuda hagi esitamisel maakohtule, arvestades avalduse ulatust. Eelnõu kohaselt ühtlustatakse see sarnaselt muu vahekohtumenetlusega seotud avalduse või taotluse eest küsitava lõivuga (50 eurot). Hagi esitamisel tasumisele kuuluvad riigilõivud on kehtestatud riigilõivuseaduses kindla summana või olenevalt nõude rahalisest suurusest riigilõivu seaduse lisas 1. Kohtule rahalise nõude esitamisel tasumisele kuuluv riigilõiv on riigilõivu seaduse lisa 1 kohaselt alati suurem kui 50 eurot (väikseim lõiv on 75 eurot). Seega muutub vahekohtumenetluses tehtud otsuse tühistamise vaidluse pidamine menetlusosalistele soodsamaks.

Vaidluste lahendamine peaks ka edaspidi vahekohtu kaudu jääma mugavamaks ja soodsamaks kui kohtu kaudu, kuigi tuleb arvestada, et kõik vahekohtu otsused, mõningate eranditega sealhulgas, tuleb eelnevalt täidetavaks tunnistada. Kuna vahekohtu otsuste täidetavaks tunnistamine on kavas üle anda üksnes Pärnu Maakohtule, siis võrrelduna nt 2016. a andmete põhjal Harju Maakohtus selliste asjade menetlemisele kulunud keskmiselt 90 päevaga, peaks see Pärnu Maakohtus olema kiirem (2016. a andmetel kestis selline menetlus keskmiselt 68 päeva). Niisamuti võib eeldada, et kohtutele esitatavate vahekohtu otsuste tühistamisavalduste hulk väheneb edaspidi tänu sellele, et kohtud peavad need otsused eelnevalt täidetavaks tunnistama. Neil asjaoludel võib eeldada, et võimalike negatiivsete mõjude realiseerumise risk, mis on seotud menetlusosaliste suurenevate kuludega sarnaste vaidluste lahendamisel tulevikus, on üsna väike. Samuti võiks täidetavaks tunnistamise menetlusaeg Pärnu Maakohtus olla mõnevõrra kiirem kui see on tänasel päeval nt Harju Maakohtus.

Kokkuvõttes on eelnõuga kavandatud muudatustest tingitud mõju mainitud sihtrühmadele väheoluline.

Sihtrühm: kohtutäiturid

Eestis on loodud 55 kohtutäituri ametikohta.³⁰ Suure tõenäosusega ei vähene eelnõuga kavandatavate muudatuste tõttu vahekohtumenetlust läbivate täitemenetluste arv hetkeseisuga võrreldes. Küll aga on täitemenetluste arvu mõjutanud 20.04.2016 Riigikohtu lahend, mille järgselt avatud täitetoimikute arv kahanes aasta teises pooles märkimisväärselt ehk ligemale kolm korda. Edaspidi saab arvestada, et lisanduda võivad nt Notarite Koja vahekohtus lahendatavad üürivaidlused, samas võivad mõnevõrra vahekohtumenetluste arvu vähendada tarbijate õiguste paremaks kaitseks loodavad lisatingimused (vt muudatuse 6.2 kirjeldusest). Mõnevõrra võivad kasvada aga alternatiivse kokkuleppe leidmise asemel kohtu kaudu lahendust otsivate osapoolte vaidlused. Arvestades nii kohtutäiturite kui ka nende poolt menetletavate asjade üldarvu, on sihtrühma kokkupuude eelnõu muudatuste mõjudega pigem ebaregulaarne. Sihtrühm oma käitumist seoses eelnõus kavandatavaga muutma ei pea, kuna tsiviilvaidluste hulk eri osapoolte vahel ilmselt eelnõu muudatuste tulemusena ei muutu. Eelnõust tulenevat ebasoovitavate mõjude riski ehk sissetulekute langust sellistest täitemenetlustest võib sihtrühmale eelnevast tulenevalt hinnata puudevaks.

Kokkuvõttes on muudatuste mõju sihtrühmale väheoluline.

6.1.2. Mõju riigiasutuste korraldusele ja eelarvele

Sihtrühm: Eesti kohtud ja kohtunikud

Riigikohtu lahendi valguses peab Eestis tegutsevate vahekohtute otsused täidetavaks tunnistama kohus. Eelnõuga suunatakse vahekohtute otsuste tunnustamise ja täidetavaks tunnistamise avaldused edaspidi Pärnu Maakohtule, kuna tänase seisuga on sealne töökoormus väikseim. Viimane asjaolu tagaks ka võimalikult kiire menetluse, kuna nt 2016. a andmete põhjal kulus ühe vahekohtu täidetavaks tunnistamise asja lahendamiseks enim koormatud Harju Maakohtus keskmiselt 90 päeva, kuid Pärnu Maakohtus 68 päeva. Võib arvata, et muudatuse järgselt ühtlustub menetluste aeg mõnevõrra erinevate kohtute vahel, kuna teistelt maakohutelt võetakse selle muudatusega koormust vähemaks. Kohtute koormust võib mõnevõrra vähendada üldiselt ka üürivaidluste lubamine Notarite Koja vahekohtule (eeldatavalt mõnikümmend juhtumit aastas), kuna varasemalt tuli kõik sellised vaidlused, mis ei puudutanud Tallinna eluruume, poolte omavahelisele kokkuleppele mitte jõudmisel lahendada kohtusse pöördumise teel, mis kohtute jaoks oli kindlasti suurema aja- ja ressursikuluga. Siiski tuleb arvestada ka sellega, et vahekohtu kokkulepete puhul, mille üheks osapoolteks on tarbija, lahendab kohtule esitatavad avaldused edaspidi maakohus, kelle tööpiirkonnas asub vahekohtumenetluse koht.

³⁰ Justiitsministri 15.12.2009 määrus nr 42 „Kohtutäiturimäärustik“, § 2.

Võttes arvesse vahekohtute otsuste hulga vähenemist 2015. aastast tehtud muudatuste järel ning Riigikohtu 2016. a lahendi mõju ning eeldusel, et selliste otsuste arv ei kasva ka kavandatavate muudatuste järel, võib aastast prognoosida maksimaalselt 700 täidetavaks tunnistatavat vahekohtu otsust, muutes selle sellisel juhul Pärnu Maakohtule regulaarseks tegevuseks. Kuna Pärnu Maakohtus on 21 kohtunikukohta, siis on ühe kohtuniku kokkupuude täidetavaks tunnistatavate vahekohtu otsustega keskmiselt pigem regulaarne kui harv. Muudatus mõjutab mingil määral kohtu töökorraldust, kuna lisanduvad asjad võivad mingil määral pikendada keskmist menetlusaega kohtus ehk toob kaasa väikese ebasoovitavate mõjude riski. Samas moodustab vahekohtute täidetavaks tunnistamise asjade menetlemine siiski väikese osa kõigist maakohtu poolt menetletavatest tsiviilasjadest – nt 2016. a saabus Pärnu Maakohtusse menetlemiseks kokku 3751 tsiviilasja. Olenevalt reaalsest koormusest võib ilmneda vajadus täiendava tööjõu järele, kuna kõigi vahekohtute otsuste täidetavaks tunnistamine Pärnu Maakohtus moodustaks nende menetletavatest asjadest protsentuaalselt suurema hulga kui see moodustab praegu nt Harju Maakohtus. Vaadates aga kohtute töökoormust üldisemalt, vabaneb muudatuse tulemusena ressurss just enimkoormatud maakohtus ehk Harju Maakohtus, kus menetletakse ligemale 50% maakohtute tsiviilasjadest (2016. aastal 15 031 tsiviilasja), mistõttu võib esineda väike positiivne mõju selle kohtu töökoormusele. Kuna vahekohtute otsused (va Notarite Koja ja Turu vahekohus) tuleb kohtu poolt täidetavaks tunnistada juba alates 2016. a kevadest, siis võib eeldada, et ka vahekohtute otsuste tühistamisavaldusi laekub võrreldes nt 2015. a 44 avaldusega kordades vähem ning selle võrra säästavad ressursse ka neid asju menetlevad ringkonnakohtud³¹. Muudatused ei eelda kohtunike käitumise muutmist, kuna vahekohtu otsuste täidetavaks tunnistamine ei ole Pärnu Maakohtu ega ka teiste maakohtute kohtunike jaoks uus tegevus. Muudatusest võidavad mõnevõrra aga teised maakohtud, kus töökoormus väheneb. Ebasoovitavate mõjude risk sellest, et osa seni vahekohtute teenuseid kasutanud menetluste osapooli pöörduvad vahekohtu asemel otse kohtusse, tekkis juba pärast Riigikohtu 2016. a lahendit ning ei ole seetõttu eelnõuga otseselt seotud.

Kokkuvõttes on eelnõuga kaasnevate muudatuste mõju kohtutele ja kohtunikele kui sihtrühmale väheoluline ning valdavalt kujundab vähesel määral ümber tööjaotust maakohtute vahel, suurendades seda Pärnu Maakohtus ning vähendades selle võrra teistes maakohtutes, eelkõige Harju Maakohtus.

6.2. Tarbijate õiguste kaitseks loodavad tingimused vahekohtumenetluse kokkuleppele

- sätestatakse piirang, et enne vaidluse tekkimist sõlmitud vahekohtumenetluse kokkulepped ei ole tarbijale siduvad;
- kehtestatakse kohustus, mille kohaselt tuleb selgitada enne vahekohtumenetluse kokkuleppe sõlmimist tarbijale kirjalikult vahekohtumenetluse ja kohtumenetluse olulisi õiguslikke erisusi;
- kohustatakse sätestama tarbija ja ettevõtja vahelistesse vahekohtumenetluse kokkulepetesse vahekohtumenetluse kohana tarbija elukoht või töökoht, mis ei takista üksikute toimingute tegemist tarbija nõusolekul või märkimisväärsete takistuste esinemise korral teises kohas;
- kehtestatakse piirang, mille kohaselt juhul, kui tarbija elukoht või töökoht ei olnud menetluse alustamise ajal enam kokkulepitud vahekohtumenetluse kohas, on vahekohtumenetluse kokkuleppe kehtiv vaid juhul, kui tarbija sellele tugineb.

Eelnevate muudatustega seatavate piirangute eesmärk on eelkõige menetlusosaliste senisest parem õiguskaitse, mis tähendab, et vahekohtute poolt langetatavad otsused oleksid menetluse osapooltele senisest õiglasemad.

6.2.1. Majanduslik mõju

Sihtrühm: menetlusosalised (juriidilised ja füüsilised isikud)

³¹ Kehtiva seaduse järgi saab vahekohtu otsuse tühistada ka täidetavaks tunnistamise avaldust lahendav maakohus ehk eelnõus kavandatavate muudatuste järgselt Pärnu Maakohus.

Tarbijaga sõlmitud vahekohtumenetluse kokkuleppe kehtivusele sätestatakse muudatuste järgselt täiendavad piirangud, suurendades menetluses osalevate nõrgemate osapoolte ehk tarbijate õiguskaitset, mis omakorda võib tingida võlausaldajate senisest väiksema huvi vahekohtumenetluste kui vaidluste lahendamise viisi vastu tarbijaga. Prognoositavaid sundtäitmisele saadetavaid vahekohtu lahendeid saab olema ilmselt mõnisada, aga kindlasti alla tuhande aastas (lähemalt vt mõju 6.1.1. kirjeldusest). Kuna menetluse osapooled on erinevates vaidlustes eeldatavalt erinevad, siis on iga üksiku menetlusosalise eelnõuga kavandatavate muudatustega kokkupuude enamasti pigem harv ning ebaregulaarne. Muudatustega kohanemine võib aga võlausaldajaks olevatelt menetlusosalistelt nõuda teatavat enda käitumise muutmist, kuna suureneb vastutus ja kohustus jagada juhul, kui plaanitava menetluse üheks osapooleks on tarbija, nii asjakohast infot, kui ka arvestada muude täiendavate formaalsete nõuetega vahekohtumenetlust silmas pidades.

Kuna aga muudatuse eesmärgiks on senisest tõhusamalt kaitsta menetluse ühe osapoolte ehk tarbija õigusi, siis on muudatuste mõju sellele osale menetlusosalistest pigem positiivne ning kohanemisel ei tohiks neil sellega raskusi tekkida.

Ebasoovitavate mõjude risk seondub kohtuvälise alternatiivse vaidluste lahendamise meetodi vastu võimaliku huvi mõningases kahanemises, tulenevalt uutest kehtestatavatest kohustustest. Samas tuleks aga arvestada, et pikemas perspektiivis nõrgema osapoolte suurema kaitstuse korral võib sellise meetme maine osapoolte silmis suureneda, kuna tarbija võib hakata seda rohkem usaldama. Siiski moodustavad vahekohtumenetlused, kus üheks osapooleks on tarbija, vaid osa kõigist vahekohtumenetlustest.

Kokkuvõttes võib eeldada, et tegemist on sihtrühmale väheoluliste mõjudega muudatustega, millest pigem positiivsemad mõjud avalduvad vahekohtumenetluses osalevatele tarbijatele.

6.2.2. Mõju riigiasutuste korraldusele ja eelarvele

Sihtrühm: Kohtud ja kohtunikud

Kohtunikud peavad end kurssi viima eelnõuga loodavate kohtumenetluse sätetega. Eesti maakohtutes on 150 kohtunikukohta, ringkonnakohtutes 45 kohta, lisaks neile abipersonali kohad. Õigusala töötajate arv Eestis on kümneid kordi suurem. Eelnõu kohaselt tuleb vahekohtu otsuste täidetavaks tunnistamise asju menetlema hakata Pärnu Maakohtul ning selliseid menetlusi võib aastas prognoosi kohaselt olla maksimaalselt 700, pigem aga siiski vähem (vt täpsemalt mõju 6.1.1. kirjeldusest). Tarbijad on menetluse üheks osapooleks vaid osadel neist juhtudest. Kuna muudatus toob esialgu kaasa pigem selliste vahekohtumenetluse arvu languse, siis väheneb selle võrra ka vahekohtute otsuseid täidetavaks tunnistavate kohtute koormus. Samas on võimalik, et selle arvelt lisandub mõni täiendav tsiviilvaidlus, mida maakohtud lahendama peavad hakkama. Kohtunike kokkupuude muudatuste mõjuga on pigem harv kui regulaarne ning vajab ühekordset tutvumist tarbijat vahekohtumenetluses kaitsvate lisasätetega. Ebasoovitavate mõjude riske pole seejuures ette näha.

Kokkuvõttes on tegemist kohtutele ja kohtunikele väheoluliste mõjudega muudatustega.

7. SEADUSE RAKENDAMISEGA SEOTUD RIIGI JA KOHALIKU OMAVALITSUSE TEGEVUSED, EELDATAVAD KULUD JA TULUD

2014. a esitati täitemenetluses sundtäitmisele 1850 Eestis alaliselt tegutseva vahekohtu lahendit. Eestis tegutseva vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise menetlusega sarnaseima menetlusena on välisriigi kohtulahendi täidetavaks tunnistamise asja menetlemise umbkaudne maksumus 166,88

eurot. Seega võiks 2014. a täitemenetluse andmete alusel täidetavaks tunnistamise menetluse maksumuseks kujuneda maksimaalselt 300 000 eurot aastas.

Siiski on alust eeldada, et tegelik maksumus kujuneb väiksemaks ning seda järgmistel põhjustel:

- Tuleb arvestada, et 2014. a alustati 347 täitemenetlust ja 2015. a 212 täitemenetlust Alalise rahvusvahelise ja Sõltumatu Vahekohtu lahendite alusel. Tegemist on nn *pocket arbitration*’iga – kõrgema astme kohtusse ja ajakirjandusse jõudnud asjade puhul on tegemist olnud ilmselgelt ebaõiglaste lahenditega, milliste esitamine alates 2016. a jõustunud Riigikohtu lahendist on muudetud oluliselt keerulisemaks. Võib eeldada, et nimetatud vahekohtu lahendeid tuleb edaspidi ette oluliselt vähem.
- Eeldatavalt on enamus täitemenetlusi alustatud tarbijakrediidi asjades. Alates 01.06.2015. a kehtib regulatsioon, mille kohaselt ei või vahekohtumenetluse kokkulepet sõlmida ja kokkulepe on tühine, kui selle ese on tarbijakrediidilepingust tulenev vaidlus (TsMS § 718 lg 2 p 3). Seega langes ära hulk vahekohtu lahendeid, mis olid seotud just tarbijakrediidiga.
- Eelnõu seadusena jõustumisel sätestatakse tarbijaga sõlmitud vahekohtumenetluse kokkuleppe kehtivusele täiendavad piirangud, mis rakendussätte kohaselt kohalduvad nendele vahekohtumenetlustele, mis alustatakse pärast eelnõu seadusena jõustumist. Ka täiendavate piirangute kehtestamise tõttu on vahekohtumenetluse otsuse täidetavaks tunnistamise asju eeldatavalt edaspidi 2014. a ja 2015. a võrdlusmaterjalist vähem.
- Mõnevõrra võib vahekohtute otsuste hulk üürivaidluste osas aastas küll kasvada, kuna eelnõuga antakse üürivaidluste lahendamise õigus Notarite Koja vahekohtule. Samal ajal võiks selle võrra väheneda kohtute töökoormus, kuna kehtiva seaduse kohaselt sai Tallinnast väljaspool asuvate üüripindade osas tekkinud vaidlused seni lahendada vaid kohtutes, kuna üürikomisjone mujal piirkondades loodud ei ole.
- Täitemenetluste statistika kohaselt alustati vahekohtute otsustega seotud toimikuid 2016. aastal 525 juhul, sh pärast jõustunud Riigikohtu lahendit alustati neist vaid 125 ning 2017. a I poolel 107. Seega näitab statistika, et selliste menetluste arv on langenud vähemalt esialgselt arvatust rohkemgi. Lõplike järelduste tegemiseks peaks aga andmeid koguma pikema perioodi kohta.

Kokkuvõtvalt on täidetavaks tunnistamise mudeli tegelik kulu hinnanguliselt vähemalt poole väiksem kui 300 000 eurot aastas, ilmselt aga mitte rohkem kui 100 000 – 150 000 eurot. Kulu kaasnes Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 20.04.2016. a lahendi nr 3-2-1-142-15 rakendamisega. Eelnõuga viiakse regulatsiooni sõnastus Riigikohtu lahendiga vastavusse.

Personalikulu arvestus:

11. veebruaril 2011. a toimunud kohtunike X täiskogu otsuse nr 2 kohaselt soovitati kohtunike tööaja kajastamiseks kohtuasjade jagamisel rakendada töökoormuspunktide põhimõtteid. Samuti on töökoormuspunktide põhimõtteid heaks kiidetud kohtute haldamise nõukoja 18. detsembri 2009. a 49. istungil. Nimetatud töökoormuspunktide põhimõtete alusel tuleb vahekohtu lahendi täidetavaks tunnistamise asjaga kaasneva töökoormuse hindamisel lähtuda muude hagita asjade töökoormusest, mille kohaselt kulub ühe sarnase asja lahendamiseks 3,45 kohtuniku töötundi.

Kui lähtuda prognoositavast asjade arvust (maksimaalselt 700 asja aastas) ja arvestades, et ühe sarnase kohtuasja lahendamiseks kulub keskmiselt 3,45 kohtuniku töötundi, siis moodustab see

aastas kokku 2415 kohtuniku töötundi, mis omakorda on 8-tunnise tööpäeva juures 1,25 kohtuniku töötunnid aastas. Lisaks kohtunikule vajavad kohtud ka abipersonali, ehk iga kohtuniku kohta lisandub ka üks kohtujurist ja kohtuistungi sekretär, s.o kokku vajaks kohtusüsteem seaduse rakendamiseks juurde 4 teenistukohta.

Kohtuniku aastane palgakulu on 59 386 eurot, kohtujuristi aastane palgakulu on 29 693 eurot ja kohtuistungi sekretäri palgakulu aastas on 13 647 eurot, kui arvestada kuupalgaga 850 eurot. Korrutades selle läbi 1,25 kohaga, on seaduse rakendamiseks kohtusüsteemile vaja täiendavat personalikulu 128 408 eurot.

Täidetavaks tunnistamise menetluse läbiviimiseks ja käesoleva eelnõu seadusena rakendamiseks, arvestades Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 20.04.2016 lahendi nr 3-2-1-142-15 järeltule, on täiendav ressursivajadus kohtusüsteemile maksimaalselt 4 kohta isikkoosseisus.

Riigilõivuseaduse muutmine – 2015. a esitati ringkonnakohtule 44 avaldust vahekohtu otsuse tühistamiseks. Eesti kohus saab tühistada üksnes Eesti vahekohtu otsuse. Seda, kui suur on olnud vahekohtu otsuste tühistamise avaldustelt tasutud riigilõiv, ei ole võimalik kohtute infosüsteemist teada saada. Võib eeldada, et tänu Eestis tegutseva vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise menetluse loomisele ei ole tulevikus vajadust senisel määral tühistamise avaldusi esitada. Vahekohtu otsuse tühistamise avalduse esitamine on ka edaspidi võimalik üksnes juhul, kui otsust ei ole veel täidetavaks tunnistatud.

Tegemist on arvestusliku kuluga. Hetkel pole kavatsust töökohti juurde luua ja avaldusi menetletakse olemasoleva ressursi arvelt. Edasise praktika analüüsimise käigus hinnatakse, kas on vaja raha riigieelarvest juurde taotleda. Juhul, kui ilmneb, et olemasolevate ressursside raames ei ole võimalik täiendavaid avaldusi menetleda ja kui täiendavaid ressursse ei eraldata, tuleb arvestada menetlustähtaegade pikenemisega.

8. RAKENDUSAKTID

Seaduse rakendamiseks ei ole vaja kehtestada uusi rakendusakte ega muuta olemasolevaid.

9. SEADUSE JÕUSTUMINE

Vahekohtumenetlusega seonduvad muudatused jõustuvad 1. jaanuaril 2019. a. Vahekohtumenetlusega seonduvaid sätteid, eelkõige need, mis puudutavad Eestis tegutsevate vahekohtute lahendite täidetavaks tunnistamise menetluse loomist, ei ole mõttekas jõustada üldises korras. Tuleb jätta mõistlik aeg muudatustega tutvumiseks ja harjumiseks ning jõustada muudatused meeldejäädaval kuupäeval. Vahekohtumenetlusega seonduvad muudatused on mõistlik jõustada üheaegselt.

10. EELNÕU KOOSKÕLASTAMINE, HUVIRÜHMADE KAASAMINE JA AVALIK KONSULTATSIOON

01.07.2016 esitati eelnõu kooskõlastamiseks kõikidele ministeeriumidele. Samuti esitati eelnõu arvamuse avaldamiseks Eesti Advokatuurile, Eesti Juristide Liidule, Eesti Kaubandus-Tööstuskojale, Notarite Kojale, Tarbijakaitseametile, Teenusmajanduse Kojale, Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite

Kojale, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale, Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituudile, Tallinna Ülikooli õigusakadeemiale, Riigikohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Harju Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Tartu Maakohtule, Viru Maakohtule, Tallinna Halduskohtule, Tartu Halduskohtule, Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtule, Tallinna Börsi Vahekohtule, Elektroonilisele Vahekohtule, isePankuri Vahekohtule, Kindlustuse Vahekohtule, Tallinna Vahekohtule, Harju Vahekohtule, Sotsiaalse Finantseerimise Vahekohtule ning Alalisele Rahvusvahelisele ja Sõltumatule Vahekohtule. Saabunud märkused ning seisukohad esitatakse eelnõu lisas.

Pärast huvigruppide seisukohtade saamist kogunes 17.10.2016 uuesti justiitsministri nõukoda, kus osalesid lisaks justiitsministrile, asekanter Kai Härmandile ning eelnõu ettevalmistajatele ka Toomas Vaher (Raidla Ellex Advokaadibüroo OÜ), Asko Pohla (Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohus) ning Mait Palts (Eesti Kaubandus-Tööstuskoda). Kohtumisel arutati seletuskirjas analüüsitud variante 1 ja 2, millest viimast toetasid A. Pohla ning M. Palts, kuid millele oli vastu T. Vaher. Arutelu käigus tegi T. Vaher ettepaneku analüüsida uut meetet – muuta täidetavaks tunnistamise menetlus veelgi formaalsemaks, kitsendades vahekohtu otsuse täidetavaks tunnistamise eeldusi, ning kontrollida tühistamismenetluse raames eeldusi, mis poolte vahel rohkem vaidlust tekitavad. Sealjuures leidis T. Vaher, et tühistamisavalduse esitamine ei tohiks takistada lahendi täidetavaks tunnistamist ega selle sundtäitmist. Koosoleku lõppedes otsustati T. Vaheri väljapakutud meetet analüüsida.

Eelnõu ettevalmistajad analüüsisid tehtud ettepanekut ning jõudsid järeldusele, et täidetavaks tunnistamise menetlust pole võimalik muuta enam formaalsemaks, kui see juba on. Ettepaneku ning kujunenud seisukoha arutamiseks kohtusid eelnõu ettevalmistajad 07.11.2016 ka Pirkka-Marja Põldverega ning selle arutelu käigus jõuti samasugusele lõppjäreldusele. Vastavatest järeldustest ning nende põhjendustest on T. Vaherit teavitatud 07.11.2016 ja 14.12.2016.

25.05.2017 kogunes taas justiitsministri nõukoda, kus osalesid justiitsminister, eelnõu ettevalmistajad, T. Vaher, P-M. Põldvere, A. Pohla ning M. Palts. Arutelu lõppedes otsustati kaaluda eelnõusse Eesti Kaubandus-Tööstuskoja arbitraažikohtu suhtes erandi lisamist, mille kohaselt ei pea viidatud vahekohtu lahendeid nende sundtäitmiseks kohtu kaudu tunnustama ega täidetavaks tunnistama.

Muudetud kujul eelnõu esitatakse kooskõlastamiseks kõikidele ministeeriumidele. Eelnõu esitatakse arvamuse avaldamiseks samadele isikutele, kellele saadeti eelnõu arvamuse avaldamiseks 01.07.2016. Lisaks esitatakse eelnõu arvamuse avaldamiseks Finantsinspeksioonile.

Algatab Vabariigi Valitsus 2018. a.

(allkirjastatud digitaalselt)

Urmas Reinsalu

Justiitsminister